

“Bidden doe je maar in de kerk”

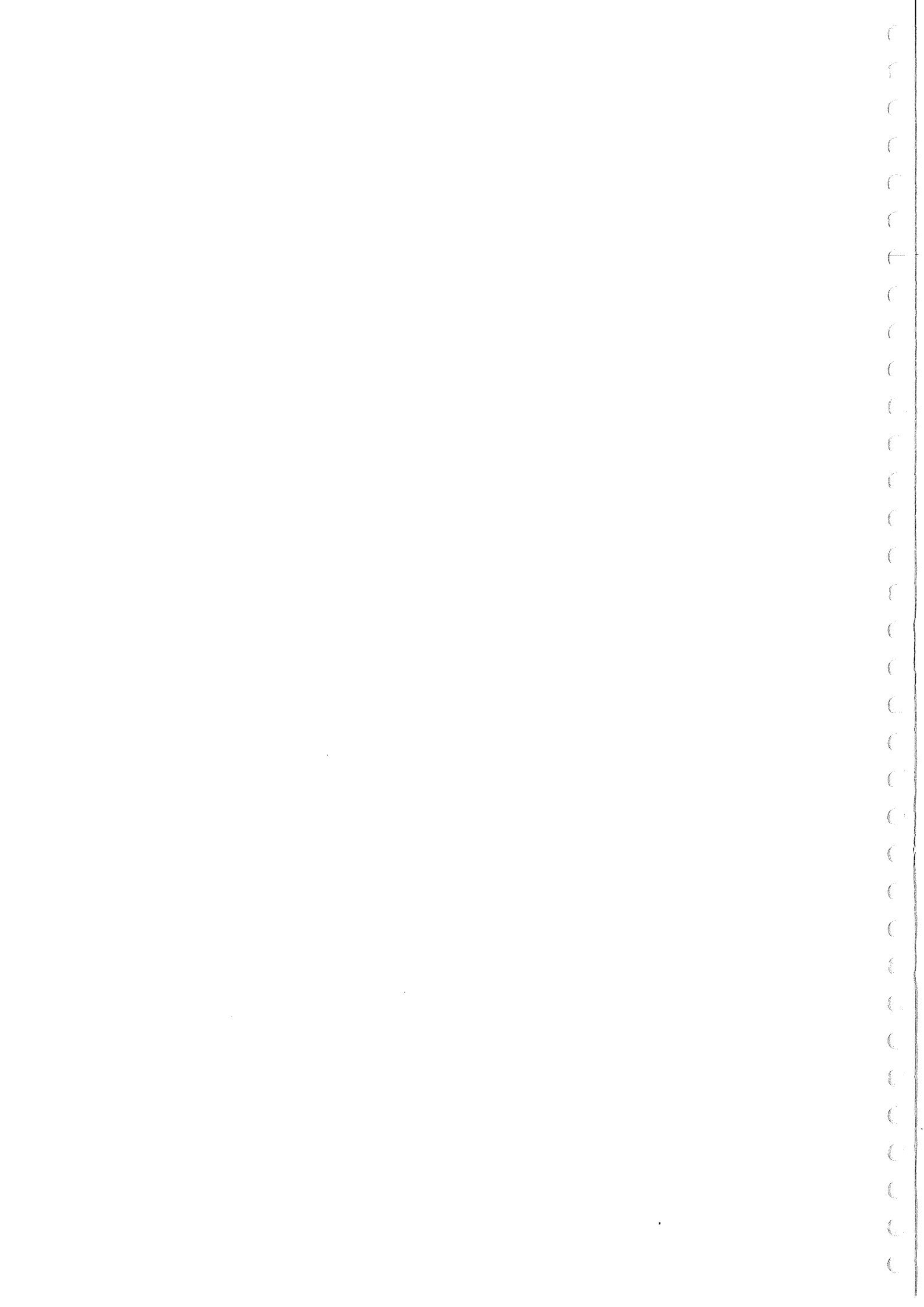
De rol van de ‘C’ volgens CDA-jongeren in Groningen

Bachelorscriptie bij het vak Godsdienstwetenschap in Actie

Naam: Eline Veldt (1614606)

Begeleider: Marjo Buitelaar

Datum: 4 juni 2010

MOSLIM   **CHRISTEN**
ATHEÏST

**WE DELEN ALLEMAAL
DEZELFDE HEMEL**

**DIE OZONLAAG MET
DAT GAT ERIN**

Loesje

Postbus 1045
6801 BA Arnhem
www.loesje.nl

INHOUDSOPGAVE

INLEIDING.....	3
§ 1. HET CDJA IN GRONINGEN	5
ALGEMENE BESCHRIJVING VAN HET CDJA.....	5
DE GRONINGSE CDJA-GROEP.....	6
<i>Grand Tour</i>	6
<i>Organisatie</i>	9
<i>Leden</i>	10
DE GROEPSIDENTITEIT VAN HET CDJA IN GRONINGEN	13
BEVINDINGEN	15
§ 2. DIMENSIES VAN RELIGIEUZE BETROKKENHEID	16
DE CHRISTELIJKE GRONDSLAG VAN HET CDA	16
DIMENSIES VAN RELIGIEUZE BETROKKENHEID.....	17
INVENTARISATIE VAN RELEVANTE DIMENSIES	19
<i>Belief</i>	19
<i>Practice</i>	21
<i>Knowledge</i>	22
<i>Experience</i>	24
<i>Consequences</i>	25
BEVINDINGEN	27
§ 3. ANALYSE VAN RELIGIEUZE BETROKKENHEID	28
HABITUS	28
SECULARISATIE.....	29
BEVINDINGEN	31
CONCLUSIE.....	33
BIBLIOGRAFIE.....	36
BOEKEN EN TIJDSCHRIFTEN	36
GEBRUIKTE WEBSITES	37

Inleiding

Een van de CDA-jongeren is gevraagd om een Algemene Leden Vergadering van het CDA voor te zitten. Een kwartier voor aanvang beseft hij dat van hem wordt verwacht een 'meditatief moment' in te leiden. Paniek! *Google* biedt uitkomst: na het intikken van de trefwoorden 'God' en 'gebed' heeft hij binnen een seconde toegang tot een eindeloze hoeveelheid liederen, gedichtjes en andere teksten. Hij kiest snel een gedicht en draagt het nog geen tien minuten later voor aan de aanwezigen. Positieve reacties volgen en er wordt hem gevraagd hoe hij aan het prachtige gedicht komt. Hij lacht in zijn vuistje en vindt het nog altijd een 'mooi verhaal' dat hij met smaak aan de andere CDJA'ers vertelt.

Deze situatieschets geeft een indruk van de manier waarop de CDA-jongeren in politiek verband omgaan met uitingen van religiositeit. Ze staan er over het algemeen sceptisch tegenover, maar dat betekent niet per se dat invloed van religie totaal afwezig is. Het spanningsveld tussen impliciete en expliciete invloeden van religie in een politieke context, leek me een interessant uitgangspunt voor mijn bachelorscriptie.

Op basis van deze interesse heb ik gedurende vijf maanden etnografisch veldwerk verricht tijdens bijeenkomsten van het CDJA¹ in Groningen. Het CDJA is de politieke jongerenorganisatie (PJO) van het CDA en heeft net als de moederpartij een christelijke grondslag. Ze presenteert zich als een organisatie die er niet alleen voor christenen is, maar voor iedereen die de christendemocratische uitgangspunten onderschrijft. Door mijn aanwezigheid bij CDJA-bijeenkomsten had ik de mogelijkheid om te achterhalen of de 'C' in de praktijk nog betekenis heeft in de jongerenorganisatie en zo ja, hoe de groep daar vorm en inhoud aan geeft.

De vraagstelling van dit onderzoek is toegespitst op het CDJA in Groningen: 'Op welke manier geeft de CDJA-groep in Groningen vorm en inhoud aan de 'C' in CD(J)A?' De doelstelling van dit onderzoek is breder en overstijgt deze specifieke sociale situatie. Met dit onderzoek zoek ik aansluiting bij een bredere sociologische problematiek, namelijk de plaats van religieus geïnspireerde politiek in een sterk gesecculariseerde samenleving.

Sinds de verzuiling is Nederland in sneltreinvaart gesecculariseerd en dat betekent dat politiek met een religieuze, in dit geval christelijke grondslag niet meer vanzelfsprekend is. Er bestaat meer dan ooit een spanningsveld tussen de theoretische christelijke grondslag en

---

¹ Christen Democratisch Jongeren Appèl

de praktische politieke besluitvorming. Bovendien eist de buitenwereld verantwoording voor de aard en motivatie van 'christelijke' politiek.

De probleemstelling van dit onderzoek is tot stand gekomen op basis van mijn verwachtingen vooraf en het verzamelen van gegevens in het onderzoeksveld. Ik begon mijn participerende observatie bij het CDJA met het idee dat er een spanningsveld zou zijn tussen de christelijke achtergrond van de moederpartij de onzichtbaarheid van christelijke invloeden in de groep. De participerende observatie bevestigde dat beeld; op het eerste gezicht leken de jongeren wat politiek betreft nauwelijks religieus geïnspireerd. Het afnemen ongeveer tien interviews en de analyse daarvan, bracht meer diepte. De christelijke component bleek vooral impliciet aanwezig in de groep en daardoor bleef mijn vraag naar de 'C' relevant. Temeer omdat ik merkte dat de vraag naar de rol en invloed van de 'C' ook speelt voor de jongeren zelf.

Om structuur aan te brengen in mijn scriptie, heb ik drie deelvragen opgesteld aan de hand waarvan ik mijn gegevens en analyses presenteer. Elk van deze vragen wordt in een aparte paragraaf behandeld.

1. Hoe positioneert de CDJA-groep in Groningen zich ten opzichte van andere politieke jongerenorganisaties?
2. Welke dimensies van religieuze betrokkenheid zijn van toepassing op de Groningse CDJA-groep?
3. Hoe kan worden verklaard dat bepaalde dimensies van religieuze betrokkenheid al dan niet aanwezig zijn bij het CDJA in Groningen?

In de eerste paragraaf geef ik aan wat er tijdens een doorsnee CDJA activiteit gebeurt, hoe de leden zich gedragen en waar ze over spreken. Paragraaf twee spitst zich toe op een deelaspect van de CDJA-identiteit: de christelijke achtergrond. In deze paragraaf bekijk ik aan de hand van vijf 'dimensies van religieuze betrokkenheid' (Glock en Stark 1968) op wat voor manier de christelijke identiteit al dan niet tot uiting komt in de groep. In de laatste paragraaf ten slotte, verklaar ik hoe het komt dat expliciete dimensies van religieuze betrokkenheid niet en de impliciete dimensie wel naar voren komt in de groep. Daarbij maak ik gebruik van sociologische theorieën over de habitus (Bourdieu 1989) en de secularisatie (Bruce 2002). De scriptie sluit ik af met een conclusie, waarin ik kort de belangrijkste bevindingen van het onderzoek samenvat en uiteindelijk kom tot conclusies bij de probleemstelling.

§ 1. Het CDJA in Groningen

In deze paragraaf maakt de lezer kennis met de Groningse CDJA-groep. Om een beeld te krijgen van de doelstellingen van de politieke jongerenorganisatie, schets ik eerst de algemene ideeën en idealen zoals die landelijk zijn vastgesteld. Daarna introduceer mijn eigen onderzoeksgroep in de vorm van een *Grand Tour*; een uitgebreide beschrijving van een doorsnee CDJA-bijeenkomst. Vanuit de beschrijving kom ik tot een analyse van de groep, waarbij ik in het bijzonder aandacht besteed aan de manier waarop CDJA'ers zich positioneren ten opzichte van andere politieke jongerenorganisaties in de stad. De manier waarop de leden zich naar eigen zeggen verhouden tot andere PJO's, geeft inzicht in wat voor de eigen groep belangrijk is en waar de CDJA-leden in Groningen voor staan.

Algemene beschrijving van het CDJA

Op de website van het landelijk Christendemocratisch Jongeren Appèl wordt het CDJA omschreven als een jongerenorganisatie met politiek als *core business*. Het CDJA stelt zich tot doel om jongeren enthousiast te maken voor de christendemocratie. Op de site wordt de christendemocratie omschreven door haar tegenover traditionele ideologieën te plaatsen: christendemocraten gaan niet uit van een 'blauwdruk voor de ideale samenleving' maar van een bepaald 'idee over wat de mens is'. Voor het betreffende mensbeeld wordt verwezen naar de bijbel waarin staat dat ieder mens waardevol is op zijn of haar eigen manier. Mensen zijn niet gelijk, maar wel gelijkwaardig. De site presenteert vervolgens de vier centrale CDA-waarden als 'bril' waardoor een CDJA'er naar maatschappelijke problemen kijkt: gerechtigheid, solidariteit, gespreide verantwoordelijkheid en rentmeesterschap.²

Het landelijk CDJA organiseert activiteiten als debatten, werkbezoeken en trainingen voor haar leden. Volgens de website zijn activiteiten behalve op politiek ook gericht op gezelligheid en het ontmoeten van nieuwe mensen.³ De voorzitter van de Groningse CDJA-afdeling, noemt naast 'gezelligheid' en 'jongeren interesseren voor de politiek' nog een andere relevante functie: 'het bewaken van de grenzen van de moederpartij'.

Als jongerenorganisatie kun en mag je de grenzen van de moederpartij bewaken. Als jongere kun je de partij wijzen op punten die aangescherpt moeten worden. Als jongere kun je altijd

---

² <http://www.cdja.nl/politiek/idealen/index.php>, 25 april 2010.

³ <http://www.cdja.nl/organisatie/>, 25 april 2010.

iets extremer, iets scherper en idealistischer zijn. Ik denk dat dat een van de belangrijkste functies is van het CDJA. Ik denk dat het belangrijk is om vanuit je eigen gelederen kritisch te zijn en dat dat ook geaccepteerd wordt. Daar zijn jongerenpartijen voor. (Sophie)⁴

De Groningse CDJA-groep

Grand Tour

Om een beeld te geven van een doorsnee CDJA-bijeenkomst, geef ik een beschrijving van de activiteit ‘Politiek Café’⁵. Het Politiek Café vindt al een aantal jaar elke tweede dinsdag van de maand plaats. Omdat het CDJA geen eigen pand heeft in de stad, wordt deze bijeenkomst standaard georganiseerd in café Van Diepen in de Gelkingestraat. Het café wordt niet afgehuurd. Dat hoeft niet, want het is er meestal vrij rustig en omdat er vooral wordt geborreld, is het ook niet erg dat er af en toe andere mensen aanwezig zijn.

Van Diepen is niet groot en doet daarom knus aan. De eigenaar van de kroeg staat achter de bar en draagt bij aan de gemoedelijke sfeer; informeel en huiselijk. Omdat de CDJA’ers er regelmatig komen, is er goed contact met de barman. Als hij de kans krijgt, praat hij gezellig mee en gooit af en toe een wijze spreuk in de groep, bijvoorbeeld: ‘Wat is de norm van de waarde en wat is de waarde van de norm?’

Het Politiek Café begint altijd om acht uur en duurt tot een uur of twaalf. Sommige leden komen op tijd, anderen later. Daar wordt niet moeilijk over gedaan; de sfeer is ontspannen en iedereen die binnenkomt wordt enthousiast begroet. Als het wat drukker wordt, ontstaan er subgroepjes waarin de leden met elkaar kletsen. Het zijn geen statische groepjes; ze wisselen vaak van formatie en omdat iedereen bij elkaar in de buurt staat, vormen de groepjes samen toch een eenheid.

Ongeveer een uur na aanvang, zitten er ongeveer dertien mensen op barkrukken aan een paar hoge tafels die naast elkaar geschoven zijn. Vijf van de zes bestuursleden zijn aanwezig, evenals een aantal andere actieve leden. Ook zijn er twee bezoekers: Jelte en Mark. Mark komt vaker bij CDJA-avonden, maar is nog geen lid. Hij ziet zichzelf expliciet als christen en dat is ook een van de redenen dat de partij hem aanspreekt. Jelte is meegekomen met Thijs, een van de bestuursleden. Ze kennen elkaar van de Friese studentenvereniging Bernlef. Jelte is politiek geïnteresseerd maar heeft zich (nog) niet aangesloten bij een PJO. In principe staat hij achter de CDA-standpunten maar de ‘C’ is voor hem een drempel. Daarom is hij er nu vooral voor de gezelligheid.

---

⁴ De namen van de CDJA’ers die ik citeer of op een andere manier noem in deze scriptie, zijn omwille van privacy gefingeerd.

⁵ De activiteit Politiek Café die ik (in ingedikte vorm) beschrijf, vond plaats op 17 november 2009.

Naar aanleiding van Jeltens aanwezigheid, ontwikkelt zich een gesprek over het belang van het christendom voor het CDA. Daarover zijn de meningen verdeeld. Thijs is van mening dat je de 'C' van het CDA kunt vergelijken met het D66-standpunt over referenda: 'Het zijn belangrijke punten, maar het is zonde om de partijen daarom als geheel af te schrijven'. Niet alle CDJA-leden zijn het daarmee eens. Voor een aantal leden is de 'C' wel relevant, maar hoeft deze in de CD(J)A-context niet expliciet aan de orde te komen: 'Ik ben christelijk, maar ik ben niet bij het CDA gegaan omdat ik christelijk ben. Dat doe ik wel in de kerk' (Sophie).

Het formele gedeelte van de avond bestaat uit het bediscussiëren van een aantal politieke stellingen. Een van de bestuursleden heeft tien stellingen bedacht en deze worden door de voorzitter, alias discussieleider, gepresenteerd. Er zijn een aantal serieuze stellingen, waaronder 'de registratie van het autogebruik voor de kilometerheffing is een onacceptabele inbreuk op de privacy van mensen' en een aantal minder serieuze, bijvoorbeeld 'als PVV een verboden lettercombinatie op nummerborden is, dan ook CDA'. De discussies verlopen niet erg gestructureerd; stellingen worden soms maar kort besproken waardoor een goed doordachte, inhoudelijke discussie naar mijn idee niet echt van de grond komt.

Omdat sommige stellingen flauw zijn en er een paar over hetzelfde thema gaan, namelijk Europees beleid, is de groep al gauw door de stellingen heen. CDJA'ers dragen daarom zelf stellingen aan. Deze roepen meer inhoudelijke discussies op, bijvoorbeeld over positieve discriminatie van vrouwen en de keuze voor een bepaalde politieke partij. Een van de bestuursleden vraagt de groep naar wat zij zouden stemmen als er geen CDA zou zijn. Het merendeel geeft aan in dat geval ofwel VVD, ofwel ChristenUnie te stemmen: CU vanwege ethische overwegingen, VVD vanwege het economisch beleid. Het CDA wordt door de meeste leden als een mooi mix ervaren.

Een enkele aanwezige zou voor de PvdA kiezen, vanwege het zorgbeleid. Anderen reageren daarop door te stellen dat de PvdA mensen afhankelijk maakt van subsidies, terwijl het CDA juist zelfstandigheid propageert. In dat verband wordt de christendemocratische waarde 'gespreide verantwoordelijkheid' opgevoerd: iedereen is verantwoordelijk voor zijn of haar eigen leven. Mensen die deze verantwoordelijkheid niet kunnen dragen, moeten worden opgevangen door de naaste omgeving en pas in allerlaatste instantie door de overheid.

Hoewel niemand kiest voor D66, komt die partij wel ter sprake. Er is over het algemeen sympathie voor D66, maar de CDJA'ers zijn het fundamenteel oneens met de grondgedachte van deze partij: individualisme. Evenals D66 wordt ook de VVD door de CDA-jongeren als individualistisch aangemerkt. Daar tegenover stellen de jongeren hun

eigen partij. Zij beschrijven het CDA als een brede volkspartij die uitgaat van de gemeenschap en het daaruit voortvloeiende idee van 'gespreide verantwoordelijkheid': mensen hebben elkaar nodig. In dat kader wordt ook de PVV unaniem afgeschreven: Geert Wilders sluit mensen uit en dat is volgens de CDJA'ers ondenkbaar voor een partij als het CDA.

Ook voor de SP heeft vrijwel niemand een goed woord over. Dat komt vooral door hun ervaringen met Rood, de politieke jongerenorganisatie van de SP. De kritiek spitst zich vooral toe op het argument dat de jongeren van Rood 'schoppen om het schoppen'; ze maken heibel en bereiken daarmee alleen dat mensen zich aan hen ergeren. Volgens de CDJA'ers richt Rood zich liever op ongenueanceerd protest dan op inhoudelijke discussies. Dat wordt door de CDJA-leden gezien als een onprofessionele en onbehoorlijke houding.

Na ongeveer anderhalf uur discussie, vinden de jongeren dat het tijd is om te borrelen. Het valt op dat de CDJA-bijeenkomst een overwegend informele sfeer heeft: de tijd voor en na de discussie duurt langer dan de tijd dat er daadwerkelijk gediscussieerd wordt. Bovendien heeft ook de discussie zelf een vrij hoog informeel karakter. De hele avond wordt er gedronken en gelachen, niet alleen tijdens het borrelen, maar ook tijdens de discussie.

In de groep wordt sowieso veel gelachen, om verschillende redenen. Zo worden er bijvoorbeeld grappige verhalen verteld, zowel onderling voor en na de discussie als tijdens de discussie, bijvoorbeeld om een argument te illustreren. Ook wordt er tijdens de discussie soms gelachen om elkaars uitspraken, bijvoorbeeld als iemand zich verspreekt of een opmerking maakt die op meerdere manieren kan worden uitgelegd.

De aanwezigen lachen om hun eigen leden en om leden van andere PJO's als deze op een ludieke manier belachelijk worden gemaakt. Ook de oudere generatie CDA'ers wordt regelmatig op de hak genomen. Een paar CDJA'ers hebben zich gespecialiseerd in het nadoen van oudere Groningse CDA-leden die ze kennen van Algemene Leden Vergaderingen en andere bijeenkomsten. Elena en Floris hebben vaste typetjes die ze nadoen en dat leidt tot veel hilariteit, ze krijgen zelfs verzoekjes. Een aantal oudere leden wordt steevast afgespiegeld als conservatieve, zeurende ouderen die geen vertrouwen hebben in de jeugd, iets waarmee ze zich onder de jongeren niet populair maken.

De bijeenkomst eindigt zoals ze begon; met jongeren die, verdeeld over verschillende subgroepjes, praten over uiteenlopende onderwerpen. De leden hebben het veelal over wat ze de afgelopen weken hebben meegemaakt en over hun studie. Vaak staan de meiden bij elkaar en hebben het over echte 'meisjesonderwerpen', zoals jongens versieren en relaties. Soms

praten ze ook over persoonlijke problemen. De jongens praten onderling vaker dan de meiden over de politieke actualiteit. Ook hebben ze het regelmatig over sport.

Organisatie

Het Politiek Café is een van de twee vaste maandelijkse CDJA-bijeenkomsten; naast het Politiek Café op de tweede dinsdag van de maand is er ook de 'Derde Dinsdagborrel'. Daarnaast organiseert de Groningse CDJA-afdeling discussies en lezingen voor haar leden. Soms worden deze in samenwerking met de lokale CDA-afdeling of met andere PJO's georganiseerd. Ook gaan de PJO's regelmatig gezamenlijk naar middelbare scholen om leerlingen kennis te laten maken met en te enthousiasmeren voor de politiek. Verder kunnen de CDJA'ers deelnemen aan activiteiten van het landelijk CDA of CDJA, zoals congressen, trainingen, commissies of werkbezoeken.

Van de actieve CDJA-leden zijn de meeste ook betrokken bij lokale CDA-activiteiten. Als fractieassistent of kandidaat-raadslid maken zij regelmatig raadsvergaderingen mee. In dat verband komen zij, meer dan binnen de CDJA-afdeling, in aanraking met inhoudelijke politieke discussies en praktische besluitvoering. In Groningen is goed contact tussen de lokale CDA- en CDJA- afdelingen. Volgens de jongeren komt dat vooral doordat beide afdelingen relatief klein zijn: het tekort aan betrokken CDA-leden wordt door actieve CDJA'ers opgevuld en het CDJA helpt de fractie waar dat nodig is. Bij andere partijen is dat anders, merken de jongeren. De jongerenorganisaties van de PvdA (JS, Jonge Socialisten) en VVD (JOVD, Jongeren Organisatie Vrijheid en Democratie) zijn naar verhouding groot in Groningen en hebben hun handen vol aan het organiseren van eigen activiteiten.

Wat betreft de samenwerking met andere PJO's, heeft het CDJA het beste contact met de JOVD. Naast de politieke samenwerking, ondernemen ze samen ook andere activiteiten. Zo is er bijvoorbeeld een 'Groen-Blauw Battle' georganiseerd waarbij het CDJA (groen) de JOVD (blauw) uitdaagde voor een strijd op de bowlingbaan. Samen met de JOVD, de JS en de JD (Jonge Democraten, D66) vormt het CDJA de vaste kern van jongeren die actief zijn in de politiek. Activiteiten waarin ze gezamenlijk participeren zijn bijvoorbeeld debatten in verkiezingstijd of het bezoeken van middelbare scholen om leerlingen te enthousiasmeren voor de politiek.

Naast het CDJA, de JOVD, JD en JS is ook jongerenorganisatie Rood actief in de Groningse jongerenpolitiek. Volgens vrijwel alle CDJA'ers associëren leden van de meeste politieke jongerenorganisaties zich liever niet met de SP-jongeren. Waar de meeste PJO's elkaar waarderen in het voeren van inhoudelijke discussies over politiek, presenteert Rood

zich als een organisatie die actie wil voeren om politieke veranderingen te bewerkstelligen.⁶ De insteek van de jongerenorganisaties verschilt dusdanig dat de groepen in de praktijk weinig met elkaar op hebben.

Een verschil dat daar mogelijk aan bijdraagt, is dat de leden van CDJA, JOVD, JD en JS studenten zijn. Volgens de CDJA'ers zijn veel leden van actieve PJO's ook actief in het Groningse studentenleven, bijvoorbeeld in het verenigingsleven of het bestuurswezen. Daardoor komen de leden elkaar ook buiten PJO-verband regelmatig tegen, bijvoorbeeld op borrels en feestjes. De Rood-groep daarentegen is heel anders van samenstelling. Een aantal leden is student, maar de groep bestaat voor een groot deel uit jongeren met een heel andere achtergrond.⁷ Rood heeft als zodanig minder overlap met het studentenleven dan de andere actieve jongerenorganisaties in Groningen.

Leden

Het CDJA heeft in de provincie Groningen ongeveer 130 actieve leden, verspreid over vier afdelingen (Groningen, Appingedam, Bedum en Oldambt). De afdeling in de stad is met negentig leden verreweg het grootst.⁸ Actieve leden heeft Groningen stad maar weinig; de tien leden bij het eerder beschreven Politiek Café is tekenend voor het aantal vaste leden dat gemiddeld bij een activiteit aanwezig is. Opvallend is dat de vaste leden CDJA-bestuurslid zijn, dat zijn geweest of nog worden.

De vaste kern CDJA'ers komt een paar keer per maand samen, soms aangevuld door aspirant-leden en leden die af en toe eens hun gezicht laten zien. Verder zijn er regelmatig vrienden en kennissen van CDJA'ers aanwezig. Deze bezoekers stemmen zelf vaak niet op het CDA en zijn soms zelfs aangesloten bij andere PJO's. De CDJA-leden staan open voor gesprekken en discussies met anderen en stellen het op prijs dat er zo vaak bezoekers zijn. De openheid en interesse in anderen viel mij als buitenstaander meteen op en is ook iets wat de CDJA'ers naar eigen zeggen bewust willen uitdragen.

---

⁶ Deze informatie kreeg ik van Renée Pees. Zij doet dit jaar haar bachelorscriptie onderzoek bij Rood en we wisselen regelmatig ervaringen uit. 'Mijn' CDJA-groep zegt zich duidelijk te distantiëren van Rood omdat actie voeren volgens hen niet bijdraagt aan goed gefundeerde politieke besluitvorming. Integendeel, altijd overal 'tegen' zijn en je voornamelijk bezighouden met het maken van spandoeken met agressieve teksten, heeft volgens de CDJA-leden enkel een averechts effect. Van Renée hoorde ik dat Rood-leden een tegenovergestelde visie uitdragen. Zij vinden juist dat overloos discussiëren niet bijdraagt aan politieke veranderingen en dat praten het proces alleen maar vertraagt. Actie voeren, daarmee draag je een duidelijke, bevlogen mening uit en sla je spijkers met koppen.

⁷ Dat bij Rood niet alleen studenten zijn aangesloten, hoorde ik van Renée Pees.

⁸ In Nederland zijn ongeveer vijftig CDJA-afdelingen actief. Eind 2004 had het CDJA 1.300 leden en in dat jaar waren er in totaal ongeveer 22.979 jongeren (14-27 jaar) aangesloten bij een politieke jongerenorganisatie (<http://www.rug.nl/dnpp/index>, 25 april 2010).

Vrijwel alle CDJA'ers die ik heb gesproken, ongeveer 25 in totaal, zijn student. Dat gegeven is in twee opzichten bepalend voor de bijeenkomsten. Ten eerste is de groep meer gericht op de landelijke dan op lokale politiek, zo wordt me door verschillende leden verteld. Groningen is een studentenstad en de CDJA-leden van de afdeling Groningen zijn afkomstig uit het hele land. Groningen is voor hen vaak een tussenstation, waardoor hun betrokkenheid bij Groningen en de Ommelanden over het algemeen niet zo groot is. Volgens Maarten richten zij richten zich liever op de landelijke politiek in plaats van de lokale situatie, zoals in kleinere plaatsjes als Appingedam het geval is.

Verder valt me op dat het veelal de studentencultuur is die de sfeer van de bijeenkomsten bepaalt: informeel en ontspannen. Er wordt uitgebreid geborreld, gelachen en gepraat. Drank en in het verlengde daarvan ontlasting, spelen daarbij een rol: na een dag hard studeren is het fijn om te kunnen ontspannen met een biertje en even niet diep na te hoeven denken. Toch is er ook ruimte voor inhoudelijke politiek-maatschappelijke discussies. Juist die combinatie maakt het CDJA-lidmaatschap voor de leden zo aantrekkelijk: 'Met mensen van het CDA kan ik inhoudelijke discussies voeren, maar het is ook gewoon gezellig'. (Iris)

Leden geven aan dat ze zich bij het CDA hebben aangemeld omdat ze zich daar het best op hun plaats voelen. In eerste instantie door de waarden die de partij in hun ogen voorstaat, met name gemeenschapsgevoel, eigen en gespreide verantwoordelijkheid, betrokkenheid en fatsoen. Deze waarden claimen ze over het algemeen niet als exclusief christelijk; de leden benadrukken dat ook andere mensen en partijen deze waarden waarderen en hoog houden. Het onderscheid tussen christen en niet-christen wordt door de leden niet gemaakt. Wel bevestigt de groep haar eigen waarden door deze af te zetten tegen kenmerken die ze toeschrijven aan andere partijen, bijvoorbeeld individualisme van de VVD en D66, staatsinterventie door de PvdA en CU, uitsluiting door de PVV en onbehoorlijk gedrag door de SP.

Eenmaal lid van de groep ervaren de (actieve) CDJA'ers een extra binding met het CDA omdat de leden het goed met elkaar kunnen vinden. Zij geven in interviews aan op één lijn te zitten en zich thuis te voelen bij elkaar. Hoe dat precies komt, vinden de leden moeilijk te omschrijven. Een aantal van hen (Thijs, Esmee, Floris) benoemt expliciet dat zij zich *niet* thuis voelden bij de JOVD waar ze ofwel lid zijn geweest, ofwel een aantal activiteiten hebben bijgewoond. Het 'haantjesgedrag', 'zich beter voelen dan anderen' en het 'elkaar overschreeuwen' is waarom zij zich daar niet op hun gemak voelden.

Daarnaast noemen een aantal leden hun christelijke opvoeding als mogelijke verklaring voor het 'zich thuis voelen'. Of ze nu zelf christelijk zijn of niet, ze her-

erkennen elkaar daarin. De CDJA'ers geven aan dat ze zich naar buiten toe vaak moeten verantwoorden voor hun CDJA-lidmaatschap: 'het is niet altijd even hip' (Floris). Er blijken veel vooroordelen te bestaan over christenen en partijen met een christelijke grondslag. Zo zeggen de CDJA-leden vaak uit te moeten leggen dat je niet per se christelijk hoeft te zijn om je aan te sluiten bij het CDA, dat CDJA-leden ook houden van een feestje, dat sommige christenen gewoon alcohol drinken en geen homohaters zijn.

Dat de CDJA-leden zich bij elkaar op hun gemak voelen, is duidelijk zichtbaar in de manier waarop ze met elkaar omgaan. Behalve politiek en dagelijkse bezigheden bespreken zij soms ook persoonlijke zaken, met name de meisjes. Bovendien zien ze elkaar regelmatig ook buiten CD(J)A verband, bijvoorbeeld op verjaardagen. Sommige leden typeren de CDJA-groep dan ook als vriendengroep, anderen zijn daar terughoudender in. In ieder geval zien de leden het CDJA niet als een gezelligheidsvereniging.

De leden hebben niets tegen gezelligheidsverenigingen; een aantal vaste CDJA'ers is juist lid van een studentenvereniging (Vindicat, Albertus Magnus, Bernlef) en/of actief betrokken bij een studie- of studentensportvereniging. Maar wat zij daar missen is het inhoudelijk politieke en maatschappelijke aspect, de betrokkenheid bij de wereld en de bereidheid om daarover na te denken en daarover een mening te vormen. De CDJA'ers zetten zich dan ook af tegen PJO's die naar hun idee wel tot een gezelligheidsvereniging verworden zijn. De JOVD bijvoorbeeld wordt verweten dat het er alleen gaat om feesten, bier en brallen. Studenten zouden er vooral lid worden vanwege het prestige en niet om de politieke inhoud.

De grote betrokkenheid van actieve CDJA'ers in andere verenigingen en besturen is opvallend. Esmee zegt daarover:

Mensen die geïnteresseerd zijn in politiek willen over het algemeen verder kijken dan hun neus lang is. Veel mensen zien en bij meerdere dingen betrokken zijn, hoort daarbij. Veel mensen willen tijdens hun studententijd bestuurservaring opdoen en doen dat bij een studie- of studentenvereniging. Maar bij het bestuur van een politieke jongerenorganisatie hoort nog wat meer diepgang, waardoor je daar de meer ambitieuze mensen ziet.

Die brede betrokkenheid in het Groningse studentenleven geldt over het algemeen ook voor de actieve (bestuurs)leden van andere PJO's. Daarom zien de jongeren van verschillende PJO's elkaar ook regelmatig in andere contexten; betrokken studenten die zich bezig houden met politiek en besturen, hebben tot op zekere hoogte dezelfde interesses en gaan daarom naar dezelfde activiteiten, bijvoorbeeld constitutieborrels. 'Bij activiteiten in Groningen kom

ik steeds dezelfde mensen tegen. Niet alleen via Albertus, de SOG⁹ of het CDJA, maar ook via mijn studie Rechten of tijdens het studeren in de universiteitsbibliotheek.' (Iris) Zoals al eerder genoemd, geldt deze betrokkenheid bij het Groningse studentenleven in veel mindere mate voor de actieve PJO Rood.

De groepsidentiteit van het CDJA in Groningen

Het is opvallend dat de CDJA-leden hun groepsidentiteit veelal vormgeven door een vergelijking te trekken met andere groepen, of het nu gaat om de oudere CDA-generatie of leden van andere PJO's. De CDJA'ers spiegelen zich aan anderen en uiten op die manier welke punten zij zelf belangrijk vinden. Hun kritiek op het individualisme van de VVD benadrukt bijvoorbeeld het belang van de gemeenschap voor het CDA.

De Duitse antropoloog Gerd Baumann heeft deze vorm van identificatie *oriental grammar* genoemd¹⁰. In zijn boek *Grammars of identity/alterity* (2004) stelt hij dat een oriëntalistische vorm van identificatie samenhangt met identificatie op basis van spiegeling. Volgens Baumann hoeft spiegeling niet altijd te leiden tot een eenzijdig positief beeld van de eigen groep en een negatief beeld van de ander. Integendeel, oriëntalisme veronderstelt een bepaalde mate van zelfkritiek en positieve verwondering over de ander.

Bij het CDJA in Groningen is zelfkritiek niet zozeer aan de orde; er worden vrijwel nooit positieve punten van de ander genoemd om eigen tekortkomingen uit te drukken. Er is in die zin weinig sprake van openlijke zelfkritiek. Aan de andere kant claimen ze de eigen positieve punten niet exclusief voor zichzelf, waaruit waardering voor anderen blijkt.

De CDJA-leden spiegelen zich aan andere PJO's op basis van de waarden waarmee ze zich identificeren. Uit individuele interviews en gesprekken tijdens CDJA-bijeenkomsten, heb ik de volgende vier belangrijke waarden gedestilleerd: (gespreide) verantwoordelijkheid, betrokkenheid, gemeenschapsgevoel en fatsoen. Deze komen overeen of hebben overlap met de christendemocratische waarden die het CDA voorstaat, namelijk publieke gerechtigheid, gespreide verantwoordelijkheid, solidariteit en rentmeesterschap.

Uit interviews blijkt dat het voor de jongeren belangrijk is dat ze de waarden die ze persoonlijk onderschrijven, terugzien bij het CDA. Het gaat daarbij met name om de gespreide verantwoordelijkheid. De gespreide verantwoordelijkheid brengen de jongeren in verband met zowel de waarde betrokkenheid ('soevereiniteit in eigen kring') als het idee van

---

⁹ Studenten Organisatie Groningen, een van de drie studentenpartijen in de universiteitsraad van de Rijksuniversiteit Groningen.

¹⁰ Gerd Baumann en Andre Gingrich, *Grammars of identity/alterity: A structural approach* (New York en Oxford 2004).

de gemeenschap (het CDA als brede volkspartij). Het onderschrijven van dezelfde waarden vormt een grond op basis waarvan de leden zich een eenheid voelen en zich kunnen afzetten tegen andere PJO's.

Het onderschrijven van bepaalde waarden, als individu of als groep, leent zich bij uitstek voor het maken van een onderscheid tussen 'ik' of 'wij' tegenover 'jij' of 'zij'. In hun artikel 'Morals and values in adolescence' schrijven ontwikkelingspsychologen Rosanne Perlmutter en Ester Shapiro daarover:

Once a value is internalized it becomes, consciously and unconsciously, a standard or criterion for guiding action, for developing and maintaining attitudes toward relevant objects and situations, for justifying one's own and others' actions and attitudes, for morally judging self and others and for comparing oneself with others.¹¹

Volgens Perlmutter en Shapiro fungeren waarden als een standaard waartegen het gedrag of de moraal van zowel de eigen als een andere groep kan worden be- of veroordeeld. Dat de CDJA'ers waarden als uitgangspunt nemen om zich aan anderen te spiegelen, is dus niet verwonderlijk. Deze bewering krijgt extra zeggingskracht doordat Perlmutter en Shapiro in hun artikel aangeven dat strategisch gebruik van waarden in het identificatieproces juist bij adolescenten een belangrijke rol speelt.

Adolescenten bevinden zich in de overgangsfase tussen kind en volwassene. Deze overgang wordt gekenmerkt door turbulentie en een nieuwe verhouding tussen afhankelijkheid en onafhankelijkheid. Waar jonge kinderen zich in de eerste plaats identificeren met de groep waartoe ze van jongs af aan behoren (familie, etniciteit, land of religie) zijn adolescenten bezig met het ontwikkelen van een eigen identiteit. Het vormen van een eigen identiteit is een lastig proces waarin de jongere keuzes moet maken tussen elementen waarmee hij zich wel en niet wil identificeren.¹² Een maatstaf op basis van waarden heeft een duidelijk structurerend effect en adolescenten hebben naar verhouding een grote hang naar waarden, aldus Perlmutter en Shapiro.

Eén van de waarden die de CDA-jongeren in het bijzonder onderschrijven, is (gespreide) verantwoordelijkheid. In verband met het identificatieproces in de adolescentie, waarin de jongere steeds meer verantwoordelijkheden krijgt en steeds zelfstandiger wordt, is het niet verwonderlijk dat de groep juist daaraan zo veel waarde hecht.

---

¹¹ Rosanne Perlmutter and Ester R. Shapiro, 'Morals and values in adolescence', in: Vincent B. van Hasselt en Michel Hersen red., *Handbook of adolescent psychology* (Wiltshire 1987) 193.

¹² Meredith B. McGuire, *Religion: The social context* (Belmont 1981) 50.

Bevindingen

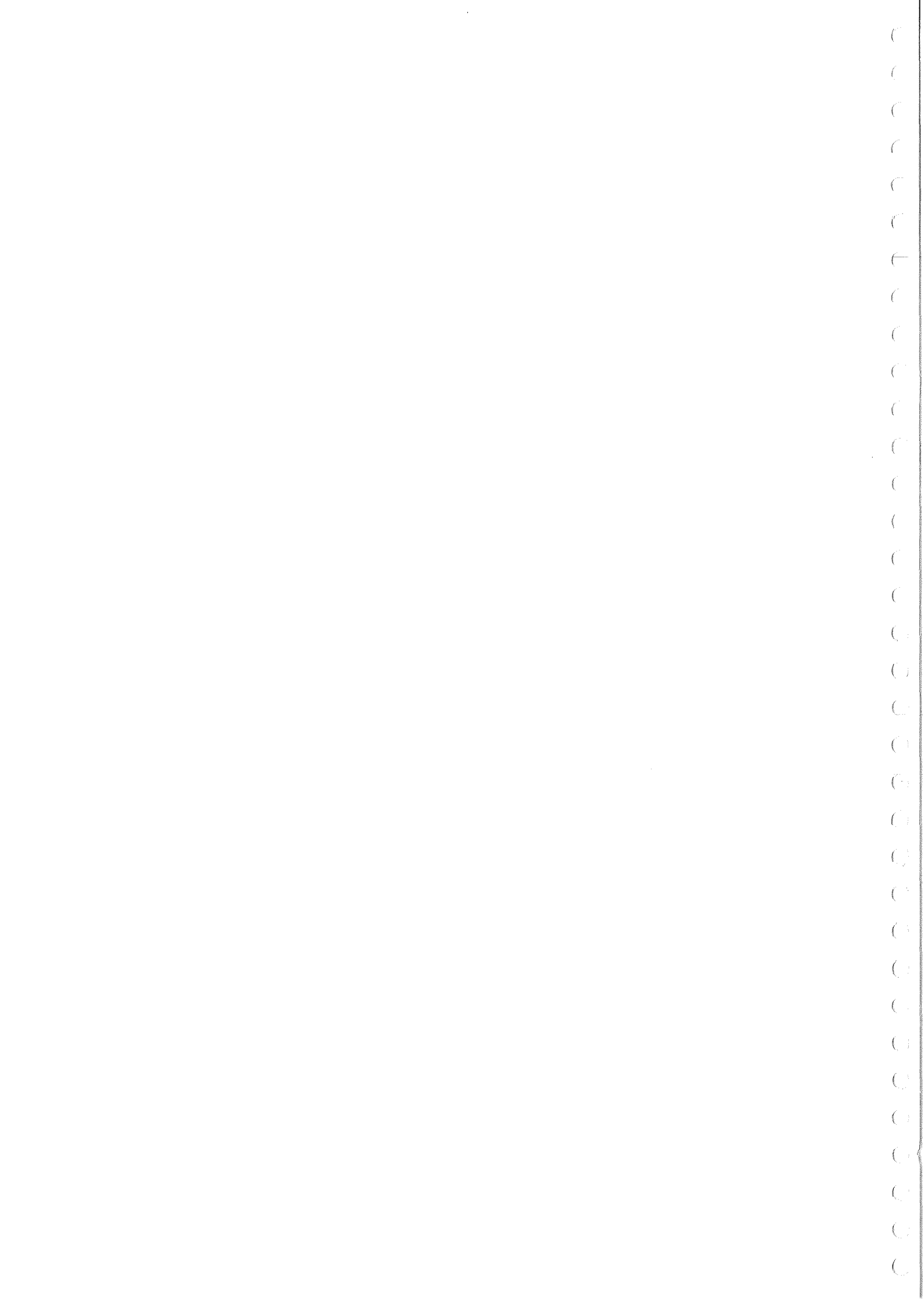
Hoe positioneert de CDJA-groep in Groningen zich ten opzichte van andere politieke jongerenorganisaties in de stad? In eerste instantie zou een antwoord in de richting van een onderscheid op basis van politiek inhoudelijke standpunten voor de hand liggen. Toch zijn het niet zozeer de politieke standpunten waarmee de jongeren zich in de eerste plaats onderscheiden van anderen. Wat in de praktijk zwaarder weegt, zijn de waarden die de verschillende groepen onderschrijven en het gedrag dat daaruit voortvloeit.

In deze paragraaf heb ik uiteengezet dat de Groningse CDJA-groep zich spiegelt aan andere politieke jongerenorganisaties op basis van de waarden die ze aanhangen. De CDJA-leden zelf zien hun positie ten opzichte van andere PJO's voornamelijk in termen van gedrag. Aan de hand van de voor hen belangrijke waarden vormen zij zich, bewust of onbewust, een oordeel over het handelen van leden van andere politieke jongerenorganisaties.

De voor de CDJA'ers belangrijke waarden kunnen worden gezien als een variant op de christendemocratische grondbeginselen van de moederpartij, het CDA. Opvallend is dat de meeste CDJA-leden benadrukken dat christendemocratische waarden, zoals solidariteit, niet exclusief door christenen geclaimd mogen of kunnen worden; ik heb leden verscheidene keren horen zeggen dat 'solidariteit' in vrijwel alle Nederlandse verkiezingsprogramma's is opgenomen.

Toch onderscheidt het CDJA zich duidelijk als jongerenorganisatie met een christelijke grondslag, al is het alleen maar omdat ze er vaak door anderen mee worden geconfronteerd. In deze paragraaf gaf ik aan dat jongeren zich vaak naar buiten toe moeten verantwoorden voor hun CDJA-lidmaatschap; er bestaan veel vooroordelen over christenen en partijen met een christelijke grondslag. Onderling hoeven de leden zich niet te verdedigen, vrijwel allemaal hebben ze een christelijke opvoeding gehad en hoewel een aantal van hen zich geen 'christen' noemt, hebben ze wel sympathie voor het christendom.

De 'C' drukt een stempel op de Groningse CDJA-groep, maar in eerste instantie is de afdruk niet erg zichtbaar. Om meer inzicht te krijgen in de manier waarop de CDA jongeren vorm en inhoud geven aan de 'C', ga ik in de volgende paragraaf in op de christelijke identiteit van de CDJA-groep.

§ 2. Dimensies van religieuze betrokkenheid

In deze paragraaf staat de christelijke identiteit van de Groningse CDJA-groep centraal. De meeste CDJA'ers weten niet goed hoe zij zich, als lid van het CDA, moeten verhouden tot de christelijke grondslag van de partij. Voor hen, maar ook voor buitenstaanders is het bovendien moeilijk om aan te geven of en waarin de 'C' zich manifesteert. Dat de 'C' op het eerste gezicht niet herkenbaar is in de CDJA-groep, betekent niet per se dat deze afwezig is.

Religie kent meerdere uitingsvormen. Kerkgang, ethiek en persoonlijke geloofsbeleving zijn slechts enkele voorbeelden van vormen waarin religieuze betrokkenheid zich kan manifesteren. Om te achterhalen op welke manier de CDJA-leden vorm en inhoud geven aan de 'C', onderzoek ik in deze paragraaf in welke mate verschillende uitingsvormen van toepassing zijn op de CDJA-groep. Als uitgangspunt neem ik de door Glock en Stark (1968) geformuleerde 'vijf dimensies van religieuze betrokkenheid'. De deelvraag die ik daarbij hanteer is: 'welke dimensies van religieuze betrokkenheid zijn van toepassing op het CDJA in Groningen?'

Voordat ik inga op de verschillende dimensies van religieuze betrokkenheid, geef ik aan in welke context het CDA ontstaan is. Daarin wordt duidelijk hoe er van oudsher vorm wordt gegeven aan de christelijke grondslag van de partij.

De christelijke grondslag van het CDA

Het CDA is in 1980 ontstaan uit een fusie met drie christelijke partijen: de ARP (Anti-Revolutionaire partij), CHU (Christelijk Historische Unie) en KVP (Katholieke Volkspartij). In het onder CDA-beheer uitgebrachte handboekje *Het CDA-gedachtegoed*¹³ wordt vermeld dat het niet gemakkelijk was om aan de ideeën en idealen van alle drie de christelijke partijen tegemoet te komen. Het nieuwe partijprogramma moest enerzijds voldoende christelijk zijn om de ARP achterban tegemoet te komen en anderzijds beantwoorden aan de katholieken, die vonden dat de partij ook aantrekkelijk moest zijn voor niet-gelovigen. De oplossing lag in de 'antwoordfilosofie' van Piet Steenkamp, welke in het handboekje als volgt wordt uitgelegd:

Volgens deze filosofie vormde niet het evangelie het samenbindende element van de nieuwe partij maar het politieke antwoord op de boodschap van het evangelie. Aandacht voor

---

¹³ CDA-bestuurdersvereniging, *Het CDA-gedachtegoed. Een praktische handreiking voor lokale en provinciale CDA-politici* (2009 Den Haag).

*rentmeesterschap, sociale gerechtigheid, menselijke waardigheid en persoonlijke verantwoordelijkheid waren de centrale begrippen in de basisfilosofie van deze nieuwe partij.*¹⁴

Het CDA ontpopte zich tot een brede volkspartij voor alle burgers, niet alleen voor christenen. ‘CDA’ staat immers niet voor ‘Christelijk Democratisch Appél’ maar voor ‘Christendemocratisch Appél’. Uit *Het CDA-gedachtegoed* blijkt dat de christendemocratie toegankelijk is voor iedereen die haar algemene waarden onderschrijft: publieke gerechtigheid, gespreide verantwoordelijkheid, solidariteit en rentmeesterschap.

Rentmeesterschap is de enige van de vier waarden die expliciet verwijst naar het geloof in het bestaan van God. Traditioneel wordt met rentmeesterschap bedoeld dat de aarde geen menselijk eigendom is, maar dat de mensheid de aarde ‘leent’ van God. Als zodanig treedt de mens op als rentmeester, met de verantwoordelijkheid om goed voor de aarde te zorgen en in goede staat over te dragen aan volgende generaties.

Hoe brengt een CDA-politicus de christendemocratische grondbeginselen in de praktijk? In *Het CDA-gedachtegoed* wordt expliciet aangegeven dat de raadzaal niet als kerkruijnte gebruikt dient te worden: ‘Wij preken niet in de raadzaal. Wij doen geïnspireerd aan politiek’.¹⁵ Met ‘inspiratie’ wordt inspiratie uit het evangelie bedoeld en het is aan iedereen persoonlijk om daar in woord en daad vorm aan te geven. Belangrijk is wel dat CDA’ers zich er nooit op laten voorstaan dat zij de ‘C’ in hun naam voeren: ‘In tegendeel. Hen past bescheidenheid en deemoed’.¹⁶ In het verlengde daarvan suggereren de auteurs van het handboekje nog een aantal andere deugden, waaronder barmhartigheid, hoop, dienstbaarheid en trouw.

Dimensies van religieuze betrokkenheid

Over de rol die de christelijke grondslag van het CDA zou moeten spelen in de partij en in het leven van haar aanhangers, zijn de meningen sterk verdeeld. Voor sommigen staat het zelfs ter discussie of het CDA (nog) wel een christelijke partij is. Dat de ‘C’ soms niet direct zichtbaar is, wil niet per definitie zeggen dat die heeft afgedaan of geen betekenis (meer) heeft. Dat de CDJA-leden bijvoorbeeld niet (meer) bidden voor een bijeenkomst of niet elke zondag naar de kerk gaan, betekent niet dat ze niets hebben met het geloof.

---

¹⁴ Ibidem, 14.

¹⁵ Ibidem, 18.

¹⁶ Ibidem, 17.

De mate van religiositeit van een individu of groep is op het eerste gezicht moeilijk te achterhalen. Dat komt omdat religie niet eendimensionaal is, maar meerdere dimensies heeft die in ogenschouw moeten worden genomen. Dat betogen althans de godsdienstsociologen Rodney Stark en Charles Y. Glock in hun boek *The nature of religious commitment* (1968):

When we say someone is 'religious' we can mean many different things. Church membership, belief in religious doctrines, an ethical way of life, attendance at worship services, and many other acts, outlooks and conditions can all denote piety and commitment to religion. Upon reflection, it becomes clear that the variety of meanings associated with the term religious, while they may well be aspects of a single phenomenon, are not simply synonyms. (...) Going to church, believing, and acting ethically are generally recognized as components of being religious. However, simply because a person is religious in one of these ways is no guarantee that he will be religious in others. (...) deciding with any particular precision who warrants the designation 'religious' and who does not, turns out to be a rather complex problem.¹⁷

Volgens Glock en Stark doet een vernauwde definitie van religiositeit geen recht aan de verschillende vormen waarin religie in de praktijk wordt beleefd en geuit. In *The nature of religious commitment* presenteren zij een onderzoek naar religie en sociale verandering onder katholieken en protestanten in de Verenigde Staten, waarin voor het eerst onderscheid wordt gemaakt tussen verschillende dimensies van religieuze betrokkenheid.¹⁸

Glock en Stark introduceerden in hun boek vijf dimensies van religieuze betrokkenheid, namelijk *Belief, Practice, Knowledge, Experience* en *Consequences*. Deze termen verwijzen achtereenvolgens naar religieuze opvattingen, praktijken, kennis, beleving en ten slotte naar de gevolgen van religiositeit, respectievelijk de ideologische, rituele, intellectuele, experiëntiële en consequentiële dimensie.

De ideologische dimensie verwijst naar de mate waarin een bepaald persoon de leerstellingen van de betreffende religie erkent. Voor wat betreft het christendom stellen Glock en Stark dat het daarbij gaat om het erkennen van het bestaan van een bovennatuurlijk rijk; een persoonlijke God, een goddelijke redder en een leven na de dood. De intellectuele dimensie gaat nog een stap verder en veronderstelt een bepaalde mate van kennis over de leerstellingen, de geloofsleer, geschriften en tradities. Met de dimensie *Practice* worden

---

¹⁷ Charles Glock en Rodney Stark, *American Piety: The nature of religious commitment* (1968 Berkeley en Los Angeles) 11.

¹⁸ Karen Phalet en Jessica ter Wal red., *Moslim in Nederland. Religie en migratie: sociaal-wetenschappelijke databronnen en literatuur* (Den Haag 2004) 51, 52.

religieuze handelingen bedoeld. Daarbij maken de auteurs onderscheid tussen handelingen die in de publieke- en de privésfeer worden uitgevoerd, respectievelijk rituelen en devotie. De experiëntiële dimensie verwijst naar subjectieve kennis van een bovennatuurlijke realiteit en de ervaring van communicatie of contact met een transcendente autoriteit.

Over de consequentiële dimensie ten slotte, merken Glock en Stark op dat deze verschilt van de andere vier dimensies. De consequentiële dimensie markeert het effect van religieus geloof, praktijk, ervaring en kennis in het dagelijks leven. De auteurs geven aan dat het moeilijk is om te bepalen of de religieuze consequenties daadwerkelijk onderdeel zijn van religieuze betrokkenheid of er simpelweg uit volgen.

Nagaan in welke mate de door Glock en Stark geformuleerde dimensies van religieuze betrokkenheid van toepassing zijn op de Groningse CDJA-groep, geeft inzicht in de manier waarop de leden vorm en inhoud geven aan de 'C'.

Inventarisatie van relevante dimensies

Belief

De dimensie *Belief* gaat over geloofsopvattingen. Glock en Stark doelen daarmee op de mate van acceptatie van de geloofsleer, waaronder het geloof in God. Het is opvallend dat leden tijdens CDJA-bijeenkomsten vrijwel nooit met elkaar praten over hun visie op geloof of hun godsbeeld. In een interview zegt een van de leden daarover:

We hebben het eigenlijk nooit over geloof, wat best wel apart is. Ik heb nooit een gesprek gevoerd met iemand dat echt over geloof ging. Daar wordt niet over gesproken. Dat komt ook doordat het vooral de politiek is dat je bindt, minder het geloof. (Thijs)

Geloof is in de groep nauwelijks onderwerp van discussie. Toch komt het af en toe ter sprake, vanuit twee verschillende invalshoeken. Ten eerste vertellen de CDJA'ers elkaar over persoonlijke belevenissen. Sophie heeft in de groep bijvoorbeeld verteld dat ze belijdenis heeft gedaan en Iris heeft eens laten vallen dat ze op zondag de kindernevendienst leidt bij haar in de kerk. Leden weten van Vincent op welke manier hij gelooft omdat hij zich heeft verbonden aan de 'abortus is moord *Hyve*' en via een *iPhone* applicatie toegang heeft tot de complete gedigitaliseerde Bijbeltekst, waar hij af en toe gebruik van maakt.

In de tweede plaats komt de geloofsvraag aan de orde in reactie op 'derden', bijvoorbeeld niet-leden of aspirant-leden. Voor de meeste mensen die overwegen lid te worden, speelt de 'C' een cruciale rol: wil je je daaraan committeren of niet? Voor sommige

aspirant-leden is de christelijke grondslag een reden om lid te worden, voor anderen is het juist een drempel. De meeste CDJA'ers kunnen zich hun eigen bedenkingen nog wel herinneren. Een van hen zegt daarover:

In eerste instantie vond ik het wel een beetje raar, een politieke partij die één religie als uitgangspunt neemt. Daarom heb ik eerst ook voor de JOVD gekozen. Maar daar voelde ik me toch niet thuis. Ik vond het veel moeilijker om over hun arrogante gedrag heen te stappen dan over het christendom bij het CD(J)A. (Thijs)

Dat jongeren hun relatie tot de 'C' over het algemeen goed overdenken voor ze zich aansluiten bij het CD(J)A, betekent dat zij zelfbewust bij de partij komen; ze hebben redenen gevonden om zich ondanks of dankzij de 'C' (toch) aan te sluiten.

De CDJA-leden delen de ervaring dat niet-leden over het algemeen negatief zijn over de 'C'. De CDJA'ers geven aan dat ze zich tegenover niet-leden regelmatig moeten verantwoorden voor hun keuze voor het CDA. Ze krijgen reacties als 'Huh, ben je dan christelijk, dat wist ik helemaal niet!' of 'Bij het CDJA? Maar je bent toch helemaal niet christelijk?' Ook zijn mensen regelmatig verbaasd als blijkt dat het CDJA samenkomt in een kroeg, of dat ze ook wel houden van een feestje:

Dan krijgen we opmerkingen als 'nou jullie drinken ook behoorlijk door' of 'als jullie in de auto zitten, hebben jullie dan ook zo'n visje achterop?' Nee hoor', zeg ik dan. 'Gordel om werkt ook gewoon' of 'Jezus maakte toch ook wijn van water'. Ook krijg ik vaak de vraag of ik echt christelijk ben. Dan zeg ik 'ja' en vertel ik soms dat ik ook belijdenis heb gedaan. Het gemiddelde antwoord: 'Maar verder ben je toch best leuk' Daar moet ik altijd om lachen. (Sophie)

De CDJA'ers geven aan altijd bereid te zijn om te reageren op dit soort opmerkingen. Keer op keer leggen ze uit dat christenen niet allemaal braaf en saai zijn of dat je niet perse christelijk hoeft te zijn om je aan te kunnen sluiten bij het CDA. Wel merken ze op dat het soms vermoeiend of zelfs vervelend is om je steeds naar buiten toe te moeten verantwoorden. In dat licht is het ook wel begrijpelijk dat de leden het er in eigen kring eigenlijk niet over hebben.

Intern komt de geloofskwestie in de groep niet tot uiting, in de individuele interviews des te meer. Behalve Vincent is er van de CDJA'ers die ik sprak niemand unaniem overtuigd

van het bestaan van God. Sommigen zijn meer overtuigd dan anderen, maar twijfel overheerst:

Ik vind het heel moeilijk om te geloven. Helemaal omdat ik wetenschappelijk onderwijs volg; alles staat ter discussie, waarom dat dan niet? En ik ben ook iemand die kritisch is, zelf nadenkt en zelf wil beredeneren. Maar toch is het iets dat me niet loslaat. Ik zal nooit helemaal zeggen: ik geloof niet. (Elena)

Atheïst, gelovig of twijfelaar, in ieder geval sympathiseren vrijwel alle CDJA'ers met het (christelijk) geloof en schieten in de verdediging als er iets negatiefs over wordt gezegd.

Practice

De tweede dimensie van religieuze betrokkenheid, *Practice*, heeft betrekking op de geloofspraktijk. De geloofspraktijk omvat rituelen, bijvoorbeeld bidden of het bijwonen van de zondagsdiensten in de kerk. Hoewel bij algemene CDA-activiteiten of landelijke CDJA-bijeenkomsten expliciet aandacht is voor de religieuze praktijk, is daar bij de Groningse CDJA-groep weinig sprake van.

Van oudsher wordt bij CDA-bijeenkomsten aandacht besteed aan een gebed, overdenking of (tegenwoordig) een 'meditatief moment'. Deze momenten zijn bedoeld om even pas op de plaats te maken en de rust te nemen om te beseffen waar het eigenlijk om draait in het leven. Dit in tegenstelling tot andere partijen, die volgens de CDJA'ers sneller geneigd zijn om mee te gaan met de waan van de dag.

Bij het CDA-congres in het najaar van 2009, waar ik samen met een aantal CDJA'ers uit Groningen aanwezig was, vond plenair een 'meditatief moment' plaats. Voor deze term was gekozen zodat ook niet-christenen zich in de overdenking zouden kunnen vinden. Toch bleek de overdenking in de praktijk vooral gericht te zijn op de christelijke achtergrond (en achterban) van de partij en in mindere mate tot niet- of anders gelovigen. Een passage:

We komen soms terecht in situaties waarin hardheid het wint van openheid, waarin een christen-waardig omgaan met politiek andersdenkenden - en met elkaar - bekneld raakt door het willen en moeten winnen. De C van het CDA is dan nog wel herkenbaar in het doel, maar niet meer in de wijze waarop we dat doel bereiken. Er is een Psalm waarin twee, drie maal een harde, refreinachtige, vraag naar voren komt: "Waar is dan je God?". Een vraag die niet

*alleen komt uit de mond van twijfelaars of cynici, maar die ook zomaar van Onze Lieve Heer zelf kan komen: "Waar is dan je God?"*¹⁹

Hoewel bij CDA bijeenkomsten relatief veel aandacht wordt besteed aan christelijke tradities en rituelen, bijvoorbeeld bidden voor een vergadering of het refereren aan Bijbelteksten, is dat bij de jongeren in Groningen niet erg aan de orde. Dat blijkt onder meer uit de anekdote waarmee ik de inleiding van deze scriptie begon: Een CDJA-lid dat vlak voor een Algemene Leden Vergadering nog snel een gedicht van internet plukt om het meditatief moment mee in te vullen.

Op het moment dat de betreffende CDJA'er deze anekdote in de groep vertelde, grapte Sophie: 'God is overal, dus waarom niet op internet?!' Zij is ervan overtuigd dat de 'C' voor ouderen nu eenmaal meer meespeelt dan voor de jongere generatie. Ouderen vragen waarom er voorafgaand vergaderingen niet meer gebeden wordt, waarom er niet meer uit de bijbel gelezen wordt. 'Jongeren denken dan: Dat doe je maar in de kerk, wij komen hier voor de politiek'. (Sophie)

Voor de Groningse CDA-jongeren is de religieuze praktijk binnen de groep niet van belang. In hun persoonlijk leven hechten ze er wel waarde aan. Alle CDJA'ers die ik gesproken heb, hebben een christelijke opvoeding genoten. In de individuele interviews verwezen ze daarnaar en gaven aan met welke religieuze rituelen ze vertrouwd zijn. Daarbij kwamen onder meer de volgende rituelen aan bod: thuis de bijbel lezen, zondagsrust in acht nemen, bidden voor en na het eten, persoonlijk gebed, naar de kerk en de zondagsschool gaan.

In welke mate de leden zich nu (nog) bezighouden met rituelen, verschilt. In ieder geval gaat het merendeel van de actieve leden zo af en toe eens naar de kerk. Sommige leden bidden, Sophie heeft belijdenis gedaan en Iris leidt op zondag de kindernevendienst. Het overgrote deel van deze informatie komt voort uit persoonlijke interviews; in groepsverband wordt er niet tot nauwelijks over gesproken.

Knowledge

Met *Knowledge* wordt de cognitieve dimensie bedoeld. Deze houdt verband met het verwerven van kennis over de leer, oorsprong en geschiedenis van de betreffende geloofsgemeenschap. Omdat vrijwel alle leden een christelijke opvoeding hebben gehad, zijn

---

¹⁹<http://www.cda.nl/Portals/0/docs/SpeechToespraak2009/Meditatief%20moment%20Yvonne%20Timmerman%20CDA.pdf>, 19 november 2009.

ze relatief goed op de hoogte van de christelijke tradities, normen en waarden. Het gaat dan bijvoorbeeld om kennis van religieuze gebruiken, bijvoorbeeld de belijdenis.

Een mooie illustratie daarbij is een ervaring die Sophie aanhaalde tijdens een interview. Sophie zei dat ze belijdenis had gedaan en haar studiegenoten daar achteraf over vertelde. Jammer genoeg kwam haar verhaal niet echt aan; ze begrepen niet wat belijdenis doen voor haar betekende. Toen ze het er later met CDJA-leden over had, snapten zij wel waar ze het over had en wat het met haar deed.

CDJA'ers hebben kennis over het christendom, maar in de praktijk komt die kennis in de groep nauwelijks naar voren; er wordt vrijwel nooit een beroep op gedaan. Toch veronderstellen de leden dat de christelijke tradities, normen en waarden in de groep bekend zijn. Het is een soort vanzelfsprekendheid: 'Je voelt je thuis bij de partij door je achtergrond; de normen en waarden die je hebt meegekregen van thuis en die je hier herkent en terugziet, ook al ben je niet meer expliciet kerkelijk of christelijk.' (Iris)

In een enkel geval wordt wel een beroep gedaan op religieuze kennis, namelijk in contact met niet-leden. Dan komt de kennis bijvoorbeeld tot uiting in de manier waarop CDJA'ers bepaalde CDA-standpunten expliciteren door te verwijzen naar hun oorspronkelijke christelijke context. Meerdere leden hebben me tijdens gesprekken of interviews bijvoorbeeld uitgelegd op welke manier en vanuit welke christelijke tradities het idee van 'gespreide verantwoordelijkheid' is opgebouwd:

In de protestantse visie is gespreide verantwoordelijkheid hetzelfde als 'soevereiniteit in eigen kring'. Het gaat hier om een horizontale lijn; de kerk, de school, de sportvereniging et cetera. hebben allemaal hun eigen zelfstandige vorm van bestuur, zo dicht mogelijk bij de organisatie. In de katholieke visie is het anders, daarin wordt meer uitgegaan van hiërarchie en gaat het dus om een verticale lijn: van de paus via kardinaal en bisschop naar de kanunnik en pastoor tot uiteindelijk de leek. Het idee daarachter is dat de paus moet beslissen over wat de paus aangaat, de pastoor over wat de pastoor aangaat. Ook dat is onderdeel van de gespreide verantwoordelijkheid. (Kees, Floris gaf een soortgelijke uitleg)

Deze laatste vorm van kennis komt waarschijnlijk niet zozeer voort uit een christelijke opvoeding, maar vooral uit de brochures en boekjes die nieuwe CD(J)A leden toegestuurd krijgen wanneer zij zich als CD(J)A lid aanmelden. Daarin staan de grondbeginselen van het CDA uitgelegd, ook de bovenstaande verantwoording van de gespreide verantwoordelijkheid.

Experience

De term *Experience* slaat op geloofsbeleving en verwijst naar religieuze gevoelens, bijvoorbeeld naar het (op een bepaald moment) ervaren van goddelijke aanwezigheid. Tijdens mijn aanwezigheid in de Groningse CDJA-groep hebben de leden nooit religieuze ervaringen met elkaar gedeeld. Ook hier geldt dat de dimensie *Experience* wel relevant is in het persoonlijk leven van de leden.

In individuele interviews kwam in een paar gevallen de persoonlijke geloofsbeleving aan de orde. Soms in de vorm van ervaringen die het geloof in een God of bovennatuurlijke macht bevestigen, soms in de vorm van ervaringen die dat geloof juist onderuit haalden. Van beide geef ik hieronder een voorbeeld:

Als je bijvoorbeeld over schepping nadenkt... toen ik ging duiken kreeg ik echt zoiets over me van: wow, dit is zo mooi wat ik nu allemaal zie, dat kan niet toevallig zijn. Dat is niet iets wat zomaar door een oerknalletje ontstaan is. Dat zit zo geniaal in elkaar, dat heeft iemand bedacht, dat kan niet anders. (Elena)

Toen mijn neef overleed dacht ik: God bestaat. Dat had je op dat moment ook nodig want je wou dat er een hemel was. En hij geloofde daar zelf ook heel erg in. Dus ja, dat was ook wel een soort inspiratie. Maar toen mijn tante en oom overleden toen had ik echt zoiets van: What the fuck is dit, iedereen gaat maar dood, bekijk het maar. Ik doe niet meer mee. (Sophie)

Wat opvalt, is dat de meeste CDJA'ers hun geloof veelal beleven op een praktische manier, het liefst met zo min mogelijk verwijzingen naar bovennatuurlijke krachten. 'Het gaat om wat je doet, niet om wat je gelooft' is een credo dat ik met enige regelmaat hoorde van de CDJA-leden. De hang naar een praktische toepassing van religieuze verhalen op het dagelijks leven, hoort daarbij:

Als je een preek hoort, kun je daaruit dingen toepassen uit je eigen leven. Het hoeft niet altijd per se heel religieus te zijn, het kan ook gewoon iets maatschappelijks of menselijks zijn. (Elena)

Het zo 'menselijk' en 'maatschappelijk' mogelijk maken van oorspronkelijk religieuze denkbeelden en ideeën, zie ik ook terug in de manier waarop CDJA'ers omgaan met de typisch christelijke term 'rentmeesterschap'. Inherent aan deze term (zoals gebruikt

door het CDA) is de veronderstelling dat God bestaat: niet de mensheid, maar God is eigenaar van de aarde, de mensen hebben het slechts in bruikleen. De meeste jongeren zien het rentmeesterschap in termen van (gespreide) verantwoordelijkheid voor de aarde en alles wat er leeft, juist omdat de koppeling met God dan losgelaten kan worden.

Consequences

Letterlijk opgevat, kan het CD(J)A-lidmaatschap worden gezien als een consequentie van religieuze betrokkenheid; veel leden zeggen in interviews dat hun christelijke achtergrond direct heeft bijgedragen aan hun keuze voor het CDA. De meeste CDJA-leden geven aan dat de manier waarop zij al dan niet zelf hun geloof beleven, in principe geen invloed heeft op de manier waarop ze zich verhouden tot de politiek. In die zin is er dus sprake van een gevolg, in plaats van een 'zuivere' uiting van religieuze betrokkenheid.

Uitgaande van Glock en Stark, heeft de consequentiële dimensie betrekking op het navolgen van 'religieuze regels en ethische richtlijnen over het goede leven of de juiste weg'.²⁰ In dat verband verwijs ik naar de al eerder genoemde belangrijke waarden onder de jongeren: gespreide verantwoordelijkheid, betrokkenheid, gemeenschapsgevoel en fatsoen. Ik ga er namelijk van uit dat de hang naar deze relationele waarden, heel erg gericht op de buitenwereld, deels ook vanuit een christelijke achtergrond worden gewaardeerd.

Zelf benadrukken vrijwel alle CDA-jongeren dat zij deze waarden niet als exclusief christelijk claimen; je hoeft niet christelijk te zijn om in het dagelijks leven rekening te houden met anderen. Een van de leden zegt daarover:

Bijvoorbeeld naastenliefde, dat vind ik de basis van het geloof. Maar op het moment dat je zegt: 'Dat heb ik uit het christelijk geloof' dan vind ik wat arrogants uitstralen. Naastenliefde is niets iets exclusief christelijks, daar hebben wij geen monopolie op. (Thijs)

Hoewel de meeste CDJA'ers de voor hen belangrijke waarden loskoppelen van het christelijk geloof, zou je op basis van de genoemde relationele waarden toch kunnen spreken van een christelijke levenshouding of ethos.

Frits de Lange, hoogleraar Ethiek aan de Protestantse Theologische Universiteit, stelt dat het christelijk ethos van oudsher door twee waarden wordt gekenmerkt: naastenliefde en ootmoed, ofwel het afzien van status. Deze waarden zijn afkomstig uit de Joodse traditie, maar

---

²⁰ Karen Phalet en Jessika ter Wal red., *Moslim in Nederland. Religie en migratie: sociaal-wetenschappelijke databronnen en literatuur* (Den Haag 2004) 52.

anders dan de Joden verbonden de vroege christenen de naastenliefde direct aan de deugd van de ootmoed. De consequentie daarvan was dat naastenliefde gold voor iedereen, los van status of maatschappelijke positie:

De basis voor de christelijke naastenliefde is de 'natuurlijke' volksmoraal van vergevingsgezindheid en goed nabuurschap die onder het eenvoudige volk gemeengoed was en is: de horizontale solidariteit waarbij de ene buur de andere voorthelpt. Karakteristiek voor het christendom is nu dat deze ethiek niet tot het gemene volk beperkt wordt, maar voor iedereen gaat gelden, ongeacht iemands sociale rol of positie. Machtigen kunnen op basis van hun politieke verantwoordelijkheden geen uitzonderingspositie claimen om niet aan 'naastenliefde', 'medemenselijkheid' te doen.²¹

Naastenliefde en ootmoed komen samen in het begrip 'barmhartigheid', volgens De Lange 'een sleutelbegrip in de christelijke moraal'.²²

In het christelijk ethos zoals hierboven geschetst, passen de waarden die de CDJA'ers hoog achten. De gespreide verantwoordelijkheid verwijst naar een situatie waarin mensen niet alleen verantwoordelijk zijn voor zichzelf, maar ook voor elkaar. De 'horizontale solidariteit' uit het citaat van De Lange verwijst daarnaar. Hij spreekt in dat verband over 'de ene buur die de andere voorthelpt'. Die opmerking slaat rechtstreeks op de 'soevereiniteit in eigen kring', zoals die aan het christendemocratische idee van gespreide verantwoordelijkheid ten grondslag ligt.

Gemeenschapsdenken, betrokkenheid en fatsoen hangen samen met gespreide verantwoordelijkheid omdat ze impliceren dat individuen niet leven voor zichzelf alleen, maar rekening moeten houden met anderen. Fatsoen verwijst voor de CDJA'ers expliciet naar het jezelf niet op de voorgrond schuiven ten koste van anderen, wat samenhangt met het begrip ootmoed.

De CDJA-leden 'geloven' in deze waarden, maar het gaat hen vooral om de praktische uitvoering ervan: 'De C staat voor mij gewoon voor wat het CDA aan het doen is'. (Vincent) De CDJA'ers verwachten geen woorden, maar daden. Tijdens gesprekken en interviews gaven ze aan dat de politieke daden van hun partij in de praktijk overeen kunnen komen met de politieke besluitvorming van niet-christelijke partijen. De leden zijn er immers van overtuigd dat ook niet-christenen christendemocratische waarden kunnen nastreven. Toch maken ze onderscheid tussen een besluit van het CDA en de besluitvorming van partijen zonder christelijke grondslag, ook als dat besluit in de praktijk op hetzelfde

---

²¹ <http://home.kpn.nl/delange/f/pubbarmhartigheid.pdf>, 20 mei 2010.

²² Idem.

neerkomt. Wat een CDA-besluit onderscheidt van bijvoorbeeld een besluit van de PvdA, zit hem dan ook niet in de politieke uitkomst maar in de weg er naartoe, aldus een van de leden:

CDA'ers handelen vanuit hun christelijke motivatie voor solidariteit, een niet-christen vanuit een ander motief, bijvoorbeeld het socialisme. Het verschil zit 'm dus in de intentie, niet in de politieke uitkomst. (Sophie)

Bevindingen

In deze paragraaf heb ik de vijf dimensies van religieuze betrokkenheid toegepast op de CDJA-groep. Wat in de uitwerking naar voren komt, is ten eerste dat de persoonlijke (christelijke) achtergrond van de CDJA-leden een rol speelt in hun visie op de verschillende dimensies van religie: geloofsbeleving, rituelen, kennis, ervaringen en consequenties. In de tweede plaats blijkt dat de CDJA'ers hun religiositeit niet zozeer in de groep uiten, maar dat het in hun persoonlijk leven wel een relevante factor is. Daarbij gaat het bijvoorbeeld om kerkgang, bidden of de manier waarop zij als individu hun geloof beleven.

Op basis van de analyse in deze paragraaf, hoopte ik een uitspraak te kunnen doen over de manier waarop de CDJA-leden vorm en inhoud geven aan de 'C' in CD(J)A. Het blijkt dat in de CDJA-groep alleen indirect verwezen wordt naar religie. De leden voelen zich vanuit hun achtergrond thuis in de christelijke traditie en waarderen elkaar daarin, maar zij gebruiken het CDJA niet als platform om over religie te praten. 'Bidden doe je maar in de kerk, wij komen hier voor de politiek', is het credo.

Directe uitingen van religie, namelijk geloofsbeleving, rituelen, kennis en ervaringen, bewaren de CDJA'ers voor thuis. Alleen de laatste, consequentiële dimensie komt expliciet tot uitdrukking in de groep; in de vorm van waarden die terug te herleiden zijn op de christelijke traditie. In de volgende paragraaf probeer ik met behulp van het habitusbegrip en het secularisatieproces te verklaren waarom alleen de consequentiële dimensie van toepassing is op de CDJA-groep, terwijl directe uitingen van religie beperkt blijven tot de privésfeer en contact met niet-leden.

§ 3. Analyse van religieuze betrokkenheid

In de vorige paragraaf onderzocht ik de mate van religiositeit in de Groningse CDJA-groep aan de hand van vijf dimensies van religieuze betrokkenheid. De dimensies *Belief*, *Practice*, *Knowledge* en *Experience* uiteten de CDJA'ers vooral in hun privéleven, zo blijkt uit individuele interviews. De dimensie *Consequences* is wel van toepassing op de groep. Daaruit blijkt dat religie niet direct, maar wel indirect invloed heeft op de Groningse CDJA-groep. Met behulp van het habitusbegrip van de Franse socioloog Pierre Bourdieu en het proces van secularisatie, werk ik deze gegevens verder uit en formuleer ik uiteindelijk een antwoord op de deelvraag: 'hoe kan worden verklaard dat bepaalde dimensies van religieuze betrokkenheid al dan niet aanwezig zijn in de CDJA groep in Groningen?'

Habitus

In paragraaf twee gaf ik onder het kopje *Belief* aan dat de jongeren elkaar waarderen en begrijpen vanuit een christelijke achtergrond; ze voelen zich door elkaar (h)erkend. Dat geldt niet alleen voor de geloofskwestie, maar ook voor de andere dimensies. De christelijke opvoeding van de leden heeft bijgedragen aan onder meer vertrouwdheid met bepaalde rituelen, zoals de zondagse kerkgang, en kennis van bepaalde christelijke tradities. Bovendien zijn de consequenties van religieuze betrokkenheid in de groep, waaronder de hang naar christelijk geïnspireerde waarden, mogelijk ook terug te voeren op de christelijke achtergrond van de leden.

Een soortgelijke, christelijke achtergrond veronderstelt een gemeenschappelijke *habitus*. Habitus is een begrip dat werd uitgewerkt door de Franse socioloog Pierre Bourdieu (1930-2002). Sociaal handelen wordt volgens Bourdieu ingegeven door de habitus; de sociaal gevormde 'tweede natuur'. Individuen zijn zich zelden bewust van hun habitus en de invloed daarvan op hun gedragingen in de sociale werkelijkheid.²³

Bourdieu stelt dat mensen met een gedeelde habitus hun eigenheid of uniciteit kunnen bevestigen zonder daarvoor bewust moeite te hoeven doen. Met andere woorden: mensen met een gedeelde habitus (h)erkennen elkaar zonder uitdrukkelijk hun overeenkomsten of gelijkenissen te expliciteren. In dat verband is het niet vreemd dat zaken over geloof niet besproken worden in de groep. Naar buiten toe doen de leden dat juist wel; buiten de CDJA-groep is religie niet (meer) vanzelfsprekend.

---

²³ Dick Pels, *Pierre Bourdieu. Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989).

Omdat de dimensies *Belief, Practice, Knowledge* en *Experience* in het persoonlijk leven van de CDJA'ers een rol spelen, hebben ze indirect ook invloed op de CDJA-groep; de leden hebben min of meer dezelfde mentaliteit. Dat uit zich vooral in de consequenties van de (persoonlijke) religieuze betrokkenheid: het nastreven van christelijk geïnspireerde waarden. Een gemeenschappelijke habitus op basis van een christelijke achtergrond, biedt een mogelijke verklaring voor het gegeven dat binnen de groep nauwelijks wordt gesproken over religie in de vorm van persoonlijk geloof, rituelen, kennis en ervaringen.

Voor het gegeven dat religie vooral in de privésfeer een plaats heeft en in groepsverband slechts indirect aanwezig is, biedt de gemeenschappelijke habitus in deze vorm geen afdoende verklaring. Maar als de gemeenschappelijke habitus breder wordt opgevat, biedt deze wel een verklaringsgrond. De habitus van de CDJA'ers omvat meer dan alleen een gemeenschappelijke christelijke achtergrond; als kinderen van hun tijd zijn ze ook gevormd door andere maatschappelijke invloeden. In dit verband is het proces van secularisatie in de Nederlandse samenleving een relevante maatschappelijke invloed. In het vervolg van deze paragraaf laat ik met behulp van de secularisatiethese zien hoe zeer de CDJA'ers kinderen van hun tijd zijn en zich de moderne omgang met religie in een gesecculariseerde samenleving hebben eigengemaakt.

Secularisatie

Secularisatie is een complex begrip dat verband houdt met het proces van modernisering in de samenleving. Grofweg bestaat het proces van secularisering uit drie onderdelen, namelijk de scheiding tussen kerk en staat, het gegeven dat mensen minder gelovig worden en de verplaatsing van religie van de publieke naar de privésfeer. Deze driedeling baseer ik onder meer op de visie van Steve Bruce zoals hij deze beschrijft in zijn boek *God is Dead* (2002):

In brief, I see secularization as a social condition manifest in (a) the declining importance of religion for the operation of non-religious roles and institutions such as those of the state and the economy; (b) a decline in the social standing of religious roles and institutions; and (c) a decline in the extent to which people engage in religious practices, display beliefs of a religious kind, and conduct other aspects of their lives in a manner informed by such beliefs.²⁴

---

²⁴ Steve Bruce, *God is dead. Secularisation in the West* (Oxford 2002) 3.

Dat de scheiding van kerk en staat een scheiding tussen religie en politiek veronderstelt, is een gangbare misvatting. In feite wordt ermee bedoeld dat de staatkundige en de kerkelijke macht niet in dezelfde handen zijn en elkaar niet fundamenteel beïnvloeden; ze opereren in principe onafhankelijk van elkaar. Waar de kerk voorheen een groot stempel drukte op de staat en haar bestuur, heeft ze nu aan macht ingeboet en regeert alleen nog over haar eigen domein. Bruce suggereert dat de toenemende invloed van de wereldlijke macht ten koste van de kerk niet alleen geldt voor de overheid, maar ook voor andere maatschappelijke terreinen, waaronder de economie. In verband met de daling van de sociale status van religieuze rollen en instellingen die Bruce suggereert, wordt religie alleen maar verder teruggedrongen in de marges van de samenleving.

Het tweede kenmerk van secularisatie is het gegeven dat mensen tegenwoordig steeds minder gelovig zijn. Volgens Bruce daalt de mate waarin mensen zich bezighouden met godsdienst en is religie niet langer het voornaamste uitgangspunt in hun leven. Een ander element dat hij noemt, is dat mensen hun religieuze uitingen niet meer (publiekelijk) tonen. Als zodanig verplaatst religie van de publieke naar de privésfeer; het derde aspect van secularisatie. Ook het idee dat religie geen stempel meer drukt op de maatschappij als geheel maar slechts op het subdomein van de godsdienst, draagt eraan bij dat religie niet meer wordt geuit in andere dan een religieuze context.

Dit proces van secularisatie is zichtbaar in veel moderne, met name westerse samenlevingen. Op microniveau is de secularisatie ook zichtbaar in de Groningse CDJA-groep. Het secularisatieproces zoals hierboven beschreven, is niet in zijn geheel toepasbaar op de groep. Het gegeven dat mensen in een gesecculariseerde samenleving minder gelovig zijn, gaat voor de CDJA-leden bijvoorbeeld niet integraal op.

In de vorige paragraaf gaf ik aan dat de CDJA'ers verschillende vormen van religiositeit, namelijk geloofsopvattingen, rituelen, religieuze kennis en beleving, grotendeels uiten in hun persoonlijke omgeving. Hoe zij daar individueel vorm aan geven, verschilt; sommigen zijn meer, anderen minder of niet overtuigd van het bestaan van God en waar sommige leden regelmatig naar de kerk gaan, verbinden anderen zich liever niet aan een religieus instituut.

Over de mate van religiositeit van de individuele CDJA'ers, spreek ik me in deze scriptie niet uit. Waar het mij om gaat, is de manier waarop zij als leden van de CDJA-groep vorm en inhoud geven aan religie, in het bijzonder aan 'C'. In dat verband is vooral het laatstgenoemde aspect van secularisatie van toepassing: de verschuiving van religie van de

publieke naar de privésfeer. In het verlengde daarvan is ook de steeds kleiner wordende invloed van godsdienst op andere maatschappelijke terreinen relevant.

Op basis van mijn bevindingen in de vorige paragraaf, blijkt dat CDJA-leden hun religiositeit vooral in hun persoonlijke omgeving uiten en niet zozeer in andere maatschappelijke contexten, zoals de politiek. De uitspraken 'Bidden doe je maar in de kerk, wij zijn hier voor de politiek' (Sophie) en 'Het is vooral de politiek die je bindt, minder het geloof' (Thijs) illustreren dat. Uit deze uitspraken blijkt hoe zeer de secularisatie is geïncorporeerd de manier waarop CDJA-jongeren denken over de plaats van religie in de samenleving; uitlatingen over religie horen niet thuis in het publieke domein als geheel, maar slechts in een specifiek religieuze context, die voor een groot deel in het privé-domein wordt gesitueerd.

In vergelijking met de verzuiling en de periode daarvoor, zijn persoonlijke uitingen van religie nu minder zichtbaar in de samenleving. Dat betekent niet dat religie geen invloed meer heeft op de maatschappij. Religie laat zich in de praktijk namelijk gelden via haar consequenties; religieuze regels of ethische richtlijnen over 'het goede leven' beïnvloeden keuzes die individuen in hun dagelijks leven maken en vinden op die manier hun weerslag in het publieke domein.

Dat geldt ook voor de Groningse CDJA-groep. Van de vijf geïnterviewde dimensies, is alleen de consequentiële op de groep van toepassing. Religieuze ideeën die vorm krijgen in de privésfeer, en eventueel in de specifiek religieuze sfeer, hebben invloed op de beslissingen die ze nemen in hun dagelijks leven, bijvoorbeeld in de vorm van de keuze voor het CDJA-lidmaatschap of het aanhangen van christelijk geïnspireerde waarden. Ook het zich 'thuis' voelen bij elkaar vanwege een gemeenschappelijke christelijke achtergrond in een gesecculariseerde samenleving, valt daaronder.

Bevindingen

In de vorige paragraaf werd duidelijk dat dimensies van religieuze betrokkenheid niet direct, maar wel indirect een rol spelen in de Groningse CDJA-groep. De dimensies die verband houden met geloofsovertuigingen, rituelen, religieuze kennis en beleving zijn veelal van toepassing op het persoonlijk leven van de CDJA'ers, maar niet in de groep als geheel. Daarin is alleen sprake van de laatste, consequentiële dimensie van religiositeit. Dit onderscheid kan worden verklaard vanuit het habitusbegrip.

De habitus verwijst naar een 'tweede natuur' op basis waarvan bewust of onbewust keuzes en gedragingen worden gebaseerd. Individueel ontwikkelen deze tweede natuur in de

sociale omgeving waarin ze zich bevinden, met als gevolg dat de manier waarop zij handelen past in de betreffende (sub)cultuur en/of tijdgeest. Bij de CDJA-leden heb ik een gemeenschappelijke habitus geconstateerd op basis van hun christelijke achtergrond in combinatie met de gesecculariseerde samenleving waarin zij zijn opgegroeid.

In een gesecculariseerde samenleving is de rol van religie doorgaans niet direct van invloed op andere maatschappelijke sferen, zoals die van de cultuur, economie of politiek. Die scheiding van domeinen hebben de CDJA'ers zich als vanzelfsprekend eigengemaakt. Hoewel ze zich soms afvragen wat de rol van de 'C' in CDA zou moeten zijn, lijken zij intuïtief aan te voelen dat die rol niet anders dan impliciet kan zijn. Bidden, preken en geloven horen in het domein van de religie; er is geen behoefte om religiositeit expliciet te uiten in de politieke context.

Het tweede onderdeel van de habitus is de christelijke achtergrond. Deze is niet los te zien van het secularisatieproces, omdat deze combinatie een spanningsveld teweeg brengt. De CDJA'ers geven aan vaak aangesproken te worden op hun CDA-lidmaatschap. Lid zijn van een christelijk geïnspireerde politieke jongerenorganisatie is blijkbaar iets waarover verantwoording afgelegd moet worden naar de buitenwereld. Vanwege hun gemeenschappelijke christelijke achtergrond, hoeft de relevantie van religie in de groep niet bevochten te worden en kunnen de leden zich richten op de politiek (en gezelligheid).

Ik heb in deze laatste paragraaf een voorzetje gedaan op de conclusie die volgt. Daarin zet ik nog eens systematisch op een rij hoe CDJA'ers precies vorm en inhoud geven aan de 'C' en hoe dat samenhangt met gesecculariseerde samenleving waarin we leven.

Conclusie

Het motto van deze scriptie is een tekst van *Loesje*: 'moslim, christen, atheïst, we delen allemaal dezelfde hemel; die ozonlaag met dat gat erin'. Deze uitspraak past goed bij de Groningse CDJA'ers. Het gat in de ozonlaag staat op de politieke agenda en in een politieke context, doet persoonlijk geloof niet ter zake. De uitspraak 'Bidden doe je maar in de kerk, wij zijn hier voor de politiek' onderschrijft deze bewering.

Door de CDJA'ers wordt de politieke jongerenorganisatie niet gebruikt als platform om over religie te praten: 'Het is vooral de politiek die je bindt, minder het geloof'. (Thijs) Zoals ik heb aangetoond in deze scriptie, betekent dat niet dat de invloed van godsdienst afwezig is in de Groningse CDJA-groep; de christelijke grondslag drukt nog steeds een stempel op de identiteit van de jongerenorganisatie. Op de vraag hoe de leden precies vorm en inhoud geven aan de 'C' in CD(J)A, formuleer ik hieronder een antwoord.

In de eerste paragraaf stond de positionering van de Groningse CDJA-groep ten opzichte van andere PJO's centraal. Zelf identificeren de leden zich niet in de eerste plaats met de huidige politieke standpunten van de partij, maar meer met de ideologie die aan het CDA ten grondslag ligt. De CDJA'ers geven de christendemocratische basis vorm door te refereren bepaalde waarden, met name gespreide verantwoordelijkheid, betrokkenheid, gemeenschapszin en fatsoen. Hoewel zij er zelf voor waken deze waarden niet als exclusief christelijk aan te merken, houden ze wel verband met een christelijk ethos van naastenliefde en ootmoed.

De jongeren onderscheiden zich van andere PJO's door zich aan hen te spiegelen op basis van de waarden die ze aanhangen. Daarbij presenteren ze zich bewust niet als christelijk geïnspireerde jongerenorganisatie, toch worden ze door de buitenwereld vaak als zodanig geïdentificeerd. Een politieke partij met een christelijke grondslag is niet vanzelfsprekend in een geseclariseerde wereld. De CDJA'ers moeten zich naar buiten toe regelmatig verantwoorden voor hun lidmaatschap en uitleggen dat bij het CDA ook plaats is voor niet-christenen; in de politieke context speelt persoonlijk geloof geen rol. Het gaat om de waarden die je onderschrijft en uitdraagt.

Om de christelijke identiteit van het CD(J)A beter in beeld te brengen, inventariseerde ik in de tweede paragraaf in welke mate dimensies van religiositeit van toepassing zijn op de groep. Dat deed ik aan de hand van de door Glock en Stark geformuleerde vijf dimensies van religieuze betrokkenheid: *Belief, Practice, Knowledge, Experience* en *Consequences*.

Uit de inventarisatie bleek dat de CDJA'ers directe uitingen van religiositeit, namelijk geloofsbeleving, rituelen, religieuze kennis en ervaringen, vooral uiten in hun persoonlijke omgeving. Alleen de laatste, consequentiële dimensie komt expliciet tot uitdrukking in de groep. Als consequentie van religieuze betrokkenheid noemde ik in eerste instantie het CDJA-lidmaatschap. Daarnaast verwees ik terug naar de christelijk geïnspireerde waarden die ik in de eerste paragraaf al had opgemerkt; de CDJA'ers geven, bewust of onbewust, vorm en inhoud aan de 'C' op basis van de christelijk geïnspireerde waarden die ze onderschrijven.

In de laatste paragraaf ten slotte, bood ik een verklaring voor het gegeven dat religiositeit op het eerste gezicht niet zichtbaar is in de jongerenorganisatie, maar op de achtergrond wel een relevante rol speelt. Ik maakte daarbij gebruik van twee concepten, namelijk 'habitus' en 'secularisatie'. De manier waarop CDJA-jongeren vorm en inhoud geven aan de 'C', komt mogelijk voort uit de habitus die ze zich hebben eigengemaakt.

De habitus van de jongeren wordt primair beïnvloed door een combinatie van twee factoren: een christelijke achtergrond en de gesecculariseerde samenleving waarin ze leven. De CDJA'ers zijn vrijwel allemaal christelijk opgevoed in een omgeving waarin openlijke uitingen van religie niet meer vanzelfsprekend zijn. Op die manier hebben ze zich een houding eigengemaakt waarbij ze religiositeit niet openlijk uiten in het publieke domein, maar wel in de privésfeer of in een specifiek religieuze context, bijvoorbeeld in de kerk. Het is voor hen niet noodzakelijk om hun religiositeit te betrekken op hun rol in de CDJA-groep.

Concluderend kan ik zeggen dat de CDJA-jongeren vorm en inhoud geven aan de 'C' vanuit hun achtergrond; christelijk in een gesecculariseerde samenleving. Op basis daarvan komt de christelijke component niet expliciet, maar wel impliciet naar voren in de groep. Dat uit zich met name in de manier waarop de leden elkaar (h)erkennen als gelijken en, mede op basis daarvan, gezamenlijk christelijk geïnspireerde waarden uitdragen en gebruiken als basis voor politieke standpunten.

In dat verband verwijs ik naar mijn doelstelling en maak ik enkele opmerkingen over de plaats van religieus geïnspireerde politiek in een gesecculariseerde samenleving. Al eerder gaf ik aan dat politiek met religieuze, christelijke grondslag in onze samenleving niet meer vanzelfsprekend is. Dat blijkt onder meer uit de reacties die het CDA oproept. Volgens de CDJA-leden bestaan er veel vooroordelen over het CDA, bijvoorbeeld dat het alleen een partij voor christenen is en dat alle CD(J)A-leden heilige boontjes zijn. Bovendien stuiten de CDJA'ers regelmatig op mensen die bij voorbaat al negatief en sceptisch zijn over politieke partijen die de 'C' in hun naam voeren.

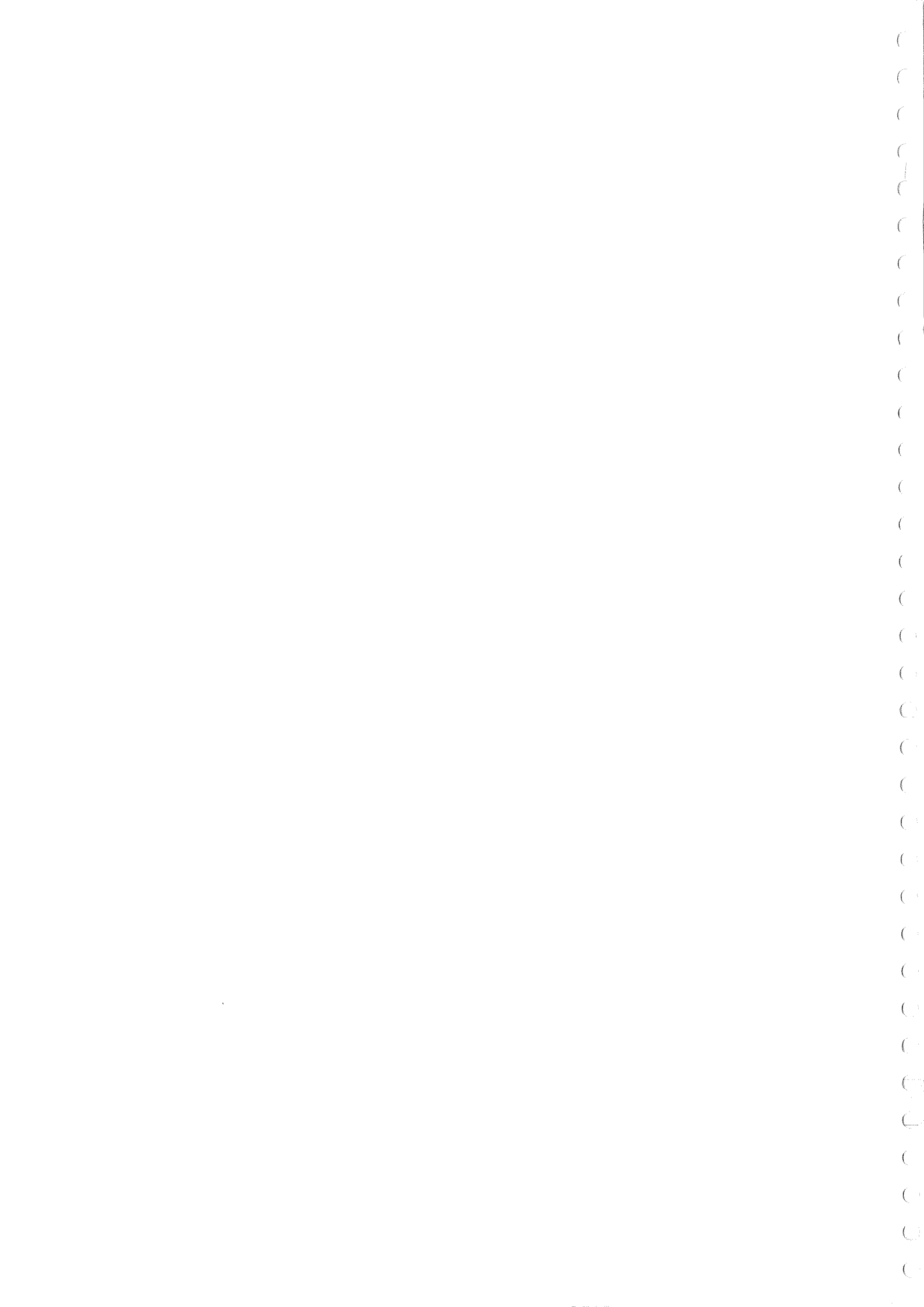
Toch past christelijk geïnspireerde politiek, zoals het CDA deze vormgeeft, naar mijn idee prima in een seculariserende samenleving. Het CDA wil niet 'preken in de politieke arena', maar 'religieus geïnspireerde politiek bedrijven'. De religieuze grondslag speelt intern een rol op de achtergrond, maar manifesteert zich als zodanig niet in het openbaar. Zoals Sophie aangaf: 'het verschil zit 'm in de intentie, niet in de politieke uitkomst'.

Het antwoord op mijn probleemstelling staat op papier; het onderzoek is afgerond. Tot slot wil ik kort de aandacht vestigen op een mogelijk interessant vervolg op dit onderzoek. Ik heb aangegeven dat ik mij niet in deze scriptie niet zou uitspreken over de persoonlijke geloofsbeleving van de jongeren; mijn onderzoeksvraag richtte zich primair op de CDJA-groep als geheel. Toch heb ik er kort aan gerefereerd.

In de tweede paragraaf schreef ik dat de meeste CDJA'ers hun geloof beleven op een praktische manier, met zo min mogelijk verwijzingen naar bovennatuurlijke krachten. Daarbij verwees ik naar de opmerking 'Het gaat om wat je doet, niet om wat je gelooft'. Onder invloed van de individualisering ontstaan er nieuwe uitingsvormen van religiositeit, bijvoorbeeld het 'sacraliseren' van waarden en het afnemen van transcendentie in persoonlijk geloofsbeleving.²⁵ Deze ontwikkeling is mogelijk van invloed op de manier waarop de volgende generatie CDA'ers vorm en inhoud geeft aan de 'C' in CDA.

---

²⁵ Yme Kuiper, Van de berg der waarheid naar de vlakte van het individualisme. Een historisch- en religieus-antropologisch perspectief (Groningen 2007).

Bibliografie

Boeken en tijdschriften

- Adelson, Joseph, *Handbook of adolescent psychology* (Ann Arbor 1979).
- Baumann, Gerd en Andre Gingrich, *Grammars of identity/alterity: A structural approach* (New York en Oxford 2004).
- Bellah, Robert N., 'Religious Evolution', *American Sociological Review* 29 (1964) 358-374.
- Borg, Meerten ter, Erik Borgman, Marjo Buitelaar, Yme Kuiper en Rob Plum red., *Handboek religie in Nederland. Perspectief, overzicht, debat* (Zoetermeer 2008).
- Bruce, Steve, *God is dead. Secularisation in the West* (Oxford 2002).
- Casanova, José, *Public religions in the modern world* (Chicago 1994).
- CDA-bestuurdersvereniging, *Het CDA-gedachtegoed. Een praktische handreiking voor lokale en provinciale CDA-politici* (2009 Den Haag).
- Davidson, James D., 'Glock's model of religious commitment: Assessing some different approaches and results', *Review of religious research* 16 (1975) 83-93.
- Erikson, Erik H., *Identiteit jeugd en crisis* (Utrecht en Antwerpen 1971).
- Finney, John M., 'A theory of religious commitment', *Sociological analysis* 39 (1978) 19-35.
- Kuiper, Yme, *Van de berg der waarheid naar de vlakte van het individualisme. Een historisch- en religieus-antropologisch perspectief* (Groningen 2007).
- Luckmann, Thomas, *The invisible religion: the problem of religion in modern society* (New York 1967).
- McGuire, Meredith B., *Religion: The social context* (Belmont 1981).
- Pels, Dick, *Pierre Bourdieu. Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989).
- Perlmutter, RoSophie en Ester R. Shapiro, 'Morals and values in Adolescence', in: Van Hasselt, Vincent B. en Michel Hersen red., *Handbook of Adolescent Psychology* (Wiltshire 1987) 184-204.

Phalet, Karen en Jessika ter Wal red., *Moslim in Nederland. Religie en migratie: sociaal-wetenschappelijke databronnen en literatuur* (Den Haag 2004).

Phalet, Karen en Jessika ter Wal red., *Moslim in Nederland. Religieuze dimensies, etnische relaties en burgerschap: Turken en Marokkanen in Rotterdam* (Den Haag 2004).

Spradley, James P., *Participant observation* (Londen 1980).

Stark, Rodney en Charles Y. Glock, *American Piety: the nature of religious commitment* (Berkeley en Los Angeles 1968).

Gebruikte websites

<http://www.cda.nl/Portals/0/docs/SpeechToespraak2009/Meditatief%20moment%20Yvonne%20Timmerman%20CDA.pdf>, 19 november 2009.

http://igitur-archive.library.uu.nl/student-theses/2008-0506-201814/scriptie%20de%20kock%2016.doc#_Toc190860142, 21 april 2010.

www.cdja.nl, 25 april 2010.

www.cdjagroningen.nl, 25 april 2010.

<http://www.rug.nl/dnpp/index>, 25 april 2010.

www.loesje.nl, 30 april 2010.

<http://home.kpn.nl/delange/f/pubbarmhartigheid.pdf>, 20 mei 2010.